

HISTÒRIA I ANÀLISI D'UNA RELACIÓ POLÈMICA: JOSEP YXART-JACINT VERDAGUER*

Rosa CABRÉ i MONNÉ

La història literària de les relacions entre Josep Yxart i Jacint Verdaguer ha estat polèmica des que, al suplement de la revista «Jovenut» núm. 120 (29.V.1902), Pompeu Gener va publicar l'article *La primera lectura de l'Atlàntida*, escrit a propòsit del XXV aniversari del premi dels Jocs Florals a *L'Atlàntida* de Jacint Verdaguer. Gener hi afirmava haver assistit a la primera lectura d'aquesta obra el 1873 en companyia de Joaquim M. Bartrina, Joan Sardà i Josep Yxart entre d'altres i que, tot i la importància que tothom donà al poema, Yxart se'n va fer el desmenjat. L'article acabava preguntant-se si el temps havia donat la raó a Bartrina i a ell o al crític tarragoní. Sembla com si tot l'article només tingués com a objectiu autoelogiar-se, i per això no dubta d'utilitzar el crític per, fent-lo quedar malament, ressaltar la seva intuïció. Aquesta opinió contrasta amb la que donà Àngel Guimerà a LLuís Via, el qual la comentà a Narcís Oller:¹ la lectura de *L'Atlàntida* s'hauria fet no al 1873 sinó al 1877, i hi haurien assistit Francesc Matheu, Antoni Aulèstia, Joan Sardà, Ròmul Sellarès i el mateix Guimerà, però ni Bartrina ni Pompeu Gener, així com tampoc no hauria tingut lloc la lectura al carrer Portaferrija sinó en un piset de la Riera de Sant Joan. La polèmica estava servida.

Verdaguer, allitat des de primers d'abril d'aquell mateix any, es debatia entre la vida i la mort a Vil·la Joana, on fou traslladat el 17 de maig. En aquestes circumstàncies és difícil de creure que mossèn Cinto, amb plena consciència, hagués donat el vist i plau a l'article de Pompeu Gener, com ell mateix afirma.² Verdaguer va morir només uns dies després de la seva publicació, el 10 de juny. Yxart havia mort set anys enrera; Sardà, en feia cinc, i només Narcís Oller, company de tota la vida i cosí germà del crític, es va pronunciar al respecte. Una carta de Francesc Yxart,³ germà petit de Josep, del 30 d'agost de 1902, és el testimoni de l'agraïment de la família. Aquesta carta es completa amb una altra del pare del crític al seu nebot Narcís Oller,⁴ datada a Barcelona dos dies més tard, en resposta a una seva anterior.

Narcís Oller va contestar amb una carta oberta a Pompeu Gener encapçalada amb la divisa «Al Cèsar el que és del Cèsar», des de la matcixa «Jovenut» (núm. 122; 12.VI.1902), amb arguments biogràfics del tot confirmats i amb dades provinents de l'epistolari amb Yxart, que ara podem llegir. Gener

* Aquest treball ha estat elaborat en el marc del projecte d'investigació PB92-O537 de la DGICYT del Ministerio de Educación y Ciencia.

va replicar des de la mateixa revista (núm. 124, 26.VI.1902) en forma de carta a Oller, introduïda amb un «Trop de zèle». Acorralat pels errors i imprecisions que li mostren, Gener encara vol defensar la veracitat de les seves dades, però ara desvia l'atenció i es fonamenta, preferentment, en l'article que Yxart va escriure sobre el recull *Caritat*, del qual n'extreu un fragment que, fora del seu context, sembla argumentar la seva idea que Yxart no valorava adequadament l'obra de Verdaguer. Aquesta carta és acompanyada per una nota de la redacció que insisteix en els arguments de Gener sobre l'actitud negativa d'Yxart respecte de l'obra poètica de Verdaguer.

Tota aquesta polèmica a propòsit de *L'Atlàntida* va ser recollida per Narcís Oller a les *Memòries literàries*,⁵ amb l'afegit d'una contrarèplica que no havia publicat en el seu moment, les cartes del pare i del germà d'Yxart sobre aquesta qüestió, que aporten més arguments als presentats per Oller i una carta de les moltes que va rebre en suport de Josep Yxart i contra en Peius i «Joventut».

Però la polèmica no s'acabà aquí. Gaziel, que va dedicar a Pompeu Gener l'article *De otros días* arran de la seva mort («La Vanguardia», 17.XI.1920), es refereix a la polèmica com a un gest innecessari a l'article sobre *L'afèr Dreyfus de Catalunya*, i sentència: «Tot i la seva inconsistència proverbial i la irresponsabilitat graciosa amb què Gener improvisava gairebé sempre, el que hi veia clar, el qui hi tocava, com solem dir, era ell».⁶ Manuel de Montoliu també es refereix a la relació entre aquests dos personatges de la Renaixença⁷ des d'una major imparcialitat, però l'al·lusió a la relació entre Verdaguer i Antonio Lòpez, plantejada com una comparació quimèrica, recorda un fragment comentat en la carta de resposta de Pompeu Gener a Narcís Oller del 26 de juny de 1902.

Josep M. de Casacuberta, en el seu treball *Sobre la gènesi de «L'Atlàntida» de Jacint Verdaguer (1951-52)*, esmenta la polèmica i, encara que amb reserves, es manifesta partidari de l'afirmació de Gener, ja que diu que «tret d'Yxart, que trobà un xic massa retòric l'estil dels fragments llegits, els citats assistents sortiren entusiasmats de la sessió, proclamant que Verdaguer era un poeta genial».⁸ El convenciment de Casacuberta ve de l'afirmació de Gener que «abans de publicar el meu article, el vaig fer veure a mossèn Jacint Verdaguer, per medi de Busquets, y ho trobà tot bé».⁹ Amb tot, reconeix que en aquells dies el poeta estava «aclaparat per la malaltia que al cap de poques setmanes l'havia de dur a la fossa».¹⁰

El darrer punt sobre la qüestió el va posar Mn. Joan Bonet i Baltà a *El sacerdot poeta Jacint Verdaguer*, epíleg de les *Obres Completes* del poeta. En nota, Mn. Bonet explica que a la tercera edició, de 1949, va tenir en compte l'article de Pompeu Gener a «Joventut», igual com Casacuberta, però que, a l'edició següent, feta el 1964, i després de llegir la versió completa de la polèmica amb Gener que serveix Narcís Oller detalladament a les *Memòries literàries* (1962), es decantà a favor dels arguments que aporta el novel·lista, i opina que «queden en interdicte els personatges que anomena Pompeu Gener com a assistents a la lectura, els conceptes que s'hi varen emetre, la data de la

seva celebració i, àdhuc, la celebració de la mateixa lectura». I no es limita a donar-li la raó sobre els arguments que aporta per tal de mostrar la falsedat de les afirmacions de Pompeu Gener, sinó que afegeix que les memòries d'Oller són «una aportació importantíssima a la història verdagueriana de l'última època»¹¹ per la particular relació que el novel·lista va tenir amb el poeta en qualitat d'amic i d'advocat. Els documents de Josep Yxart de què disposem avui donen la raó a les paraules de Narcís Oller i a Bonet i Baltà.

Josep Yxart i Jacint Verdaguer

La relació entre Verdaguer i Yxart es va desenvolupar en dos plans: el de la relació humana i el de la relació literària entre autor i crític, dos plans que gairebé sempre s'imbriquen de forma indestriable, perquè, en aquest cas, el primer està del tot en funció del segon.

El primer indici que trobem entre els papers d'Yxart de la coneixença de Verdaguer és en una carta adreçada a Narcís Oller des d'Altafulla el maig de 1877,¹² resposta a la del seu cosí del 13 del mateix mes. En aquesta darrera, Oller, des de Barcelona, li havia fet un resum del que havia estat la festa dels Jocs Florals que aquell any es van celebrar el dia 6 de maig, on precisament Joaquim Riera i Bertran,¹³ amic d'Oller i company de feina a la Secretaria de la Diputació, actuava de secretari del jurat. Oller li comunicava l'esclat d'entusiasme que va despertar *L'Atlàntida* de Verdaguer entre els membres del jurat i els assistents als Jocs,¹⁴ i fins acabava proposant-li que es presentés al concurs que organitzaria la Diputació per tal de premiar la millor traducció al castellà d'aquest poema.¹⁵ Yxart, des d'Altafulla i completament interessat en les notícies que li havia donat el seu cosí, respon¹⁶ en uns termes que expliciten fins a quin punt desconeixia aquèst poema èpic.

No crec que Yxart hagués encetat mai el projecte de traduir el poema de Verdaguer ja que no s'ha trobat cap rastre de la seva materialització, ni entre els seus papers privats ni a les cartes adreçades a Narcís Oller. Però no és estrany que, enduts per l'entusiasme general dels primers dies, els passés pel cap traduir *L'Atlàntida*, ja que tots dos cosins s'havien exercit àmpliament com a poetes i com a traductors de poesia fins al 1877. Algunes de les seves composicions foren publicades en revistes literàries d'escassa difusió, però la majoria romanen inèdites entre els seus papers de joventut i a l'epistolari d'aquests anys. El 1877 Yxart féu l'experiència de traduir poemes catalans al castellà, com la de «Lo darrer plant d'en Clarís» de Guimerà¹⁷ i, en una carta sense data adreçada a aquest poeta, comenta que tradueix «L'Any Mil».¹⁸

Què en podia saber, Yxart, de Verdaguer el maig de 1877? Havia estudiat a Barcelona des del setembre de 1868 al juny de 1873. Pompeu Gener comenta que ell era company d'Oller i de Rufart, aquest darrer, amic d'Yxart i d'Oller i personatge que apareix citat alguns cops en l'epistolari dels dos escriptors. Ben al contrari s'esdevé amb Gener que durant aquests anys no apareix ni un sol cop citat a les cartes dels dos cosins. Si Pompeu Gener coneixia

Yxart pel fet de ser company d'Oller, el que és segur és que mai no va formar part del seu petit cercle d'amistats. A més cal tenir present que Oller va acabar els estudis de Dret dos anys abans que Yxart i va anar a fer les pràctiques al despatx del seu oncle Josep Moragas a Tarragona, segons es desprèn de la seva correspondència amb Josep Yxart, amb la qual cosa, si no hi havia ja una relació personal amb Gener, i és molt dubtós que fos així, la llunyania del company comú afavoria encara més el distanciament entre Gener i Yxart.

D'altra part, no consta que ni ell ni el seu cosí connectessin amb el moviment de la Renaixença als primers anys setanta, ans al contrari: les cartes creuades entre ambdós palesen fins a quin punt n'estaven al marge. Yxart i Oller escriuen en castellà i els seus models eren sobretot els romàntics castellans i francesos. Entre el setembre de 1873 i el setembre de 1877 Yxart no va residir a Barcelona; només hi va fer curtes estades: la primavera de 1874,¹⁹ amb motiu d'assistir al casament de Narcís Oller; un parell de setmanes a primers de desembre de 1875, amb el seu oncle Josep Moragas, del qual exercia com a passant, per tal d'ajudar-lo a resoldre assumptes econòmics familiars; la primera quinzena de juny de 1876, per anar a Montserrat; i l'any següent, abans de fixar-hi la seva residència a partir del setembre, hi va fer dos viatges, el primer i més llarg, des de febrer a primers de maig, per assistir a la representació de *Messalina*,²⁰ entre d'altres obres del repertori de la seva admirada actriu Jacinta Pezzana, i el segon, la primera quinzena de juny, a instàncies de Narcís Oller, a fi de conèixer aquells escriptors catalans que aquest, ara, començava a freqüentar gràcies a la recent amistat amb Joaquim Riera i Bertran, com apunta Joan Sardà a l'article que li va dedicar a «L'Avens» el 1889.²¹ Més encara, Sardà diu que quan Yxart envià la traducció de *Lo darrer plant d'en Claris* a Guimerà era molt possible que encara no l'hagués tractat mai personalment²² malgrat que ja hagués publicat el seu primer article a «La Renaixença» sobre *Messalina*.

En cap de les cartes a Narcís Oller d'abans d'aquest darrer viatge no es fa esment de Verdaguier. El més segur és que, abans del juny de 1877, Yxart no hagués vist mai Verdaguier cara a cara i que només tingués notícia de *L'Atlàntida* pel premi dels Jocs Florals, sense que n'hagués sentit parlar, per molt que Verdaguier ja tingués escrita una primera versió del poema que presentà als Jocs Florals de 1868.²³ Però, en canvi, quan l'estiu de 1877, des de Tarragona²⁴ i en carta adreçada a Oller, Yxart esbossa algunes imatges culturals, que recorda amb enyorança, de la seva darrera estada a Barcelona el mes de juny, apareix, enmig d'altres impressions, la figura de Verdaguier. Aquest indici ens permet de suposar que va ser llavors quan Yxart el va conèixer. Una coneixença segurament força superficial, ja que només es tradueix en una imatge visual del poeta, però impregnada de l'impacte derivat del prestigi que Verdaguier havia aconseguit en els darrers Jocs Florals.

No serà fins a primers de setembre de 1877 que Yxart, obtingut el permís patern per establir-se a Barcelona, podrà provar sort dins el món literari català d'aquesta ciutat,²⁵ que tot just havia ensumat uns mesos abans. A partir de llavors, Yxart farà una vida activa d'intel·lectual a Barcelona i només passarà

curtes temporades a Tarragona durant els mesos d'estiu, al voltant de les festes assenyalades o ocasionalment, per malaltia o per motius no especificats a l'epistolari. És a partir de llavors que la relació entre Verdaguer i Yxart té alguna possibilitat d'establir-se, atesos els límits del petit món cultural barceloní. Però amb el benentès que Verdaguer no conreava l'assistència a tertúlies, al contrari d'Yxart, que ben aviat es va revelar com a un notable contertulí.

Totes aquestes consideracions biogràfiques ens ratifiquen en l'opinió que, en temps de la República i en el seu darrer any d'estudiant de Dret, Yxart no va assistir mai a cap primera lectura del poema *L'Atlàntida*, com pretén Pompeu Gener. Josep Yxart durant els anys d'Universitat només tenia relacions amb alguns companys d'estudis i amb el seu cosí. Tot i que assistia a nombrosos espectacles teatrals i llegia molt, res no fa pensar que tingués relació amb els ambients intel·lectuals catalanistes fins al 1877, després que Joaquim Riera i Bertran introduís Narcís Oller en el grup de «La Renaixensa».

El mateix Bartrina, que és qui, segons Pompeu Gener en el seu article sobre *La primera lectura de l'Atlàntida a Barcelona*, presentà Verdaguer a la tertúlia del Cafè Nou amb motiu de la lectura de l'obra, no s'instal·là a Barcelona fins al 1876, i abans, si assistia a alguna tertúlia, feia el viatge amb tren, des de Reus on residia, i se n'hi entornava²⁶ tot seguit. Pompeu Gener també esmenta Joan Sardà o Simó Gómez com a assistents en aquesta lectura. A les *Memòries literàries* Oller explica que ni ell ni el seu cosí no van establir relació amb Joan Sardà fins al 1879, arran de la publicació de *Croquis del natural*, el mateix any que comença l'epistolari entre Yxart i Sardà.²⁷ Una informació que concorda amb la que dona Sardà a l'article sobre Oller abans esmentat.

Si Yxart hagués assistit amb Joan Sardà a la tertúlia i a la sessió que apunta Pompeu Gener²⁸ sobre la lectura de l'obra de Verdaguer, la relació d'aquell amb els cosins Yxart i Oller s'hauria iniciat abans de 1877 i no el 1879, com les memòries i les cartes entre ells testimonien. I si, com també insinua Gener, hagués estat Simó Gómez, enlloc de Sardà, el convidat a la lectura, l'assumpte seria igualment complicat ja que, si bé és cert que Yxart el coneixia i admirava fins al punt de dedicar-li un poema,²⁹ no consta, pel que es desprèn de l'epistolari entre els dos cosins, que en aquells anys tinguessin cap mena de relació amistosa. D'altra banda sorprèn que no hi hagi cap rastre entre les notícies de la premsa de l'època, de la lectura del poema o, si més no, del que després serà el germen de *L'Atlàntida*, i que és el poema *L'Espanya naixent*, presentat als Jocs Florals de 1868. És molt difícil de creure que algun dels assistents a aquesta suposada lectura no n'hagués deixat constància, almenys en una nota en alguna de les publicacions on col·laboraven, com era habitual, i més tenint en compte com era de reduït el cenacle intel·lectual català d'aleshores.

A tot això cal afegir que Verdaguer pràcticament no va residir a Barcelona fins al 1877 quan, amb el càrrec d'almoier, s'instal·là a casa dels marquesos de Comillas. Verdaguer entre 1868 i 1870 es prepara per cantar missa i deixa en segon pla les dèries literàries. Un cop ordenat sacerdot, el bisbe l'envia a Vinyoles d'Orís el setembre de 1871, d'on l'aparta una dolència cefàlica la tardor de 1873, quan Yxart era a Madrid. És llavors que Verdaguer viatja pel

Roselló, però, com que no soluciona els seus mals de cap, va a Barcelona el març de 1874 i el metge li aconsella la navegació per mar com a forma de guariment. Al desembre de 1874 s'embarca en un primer viatge a Cuba, com a capellà dels vaixells de D. Antonio López, marquès de Comillas, que feien la travessia de l'Atlàntic. Aquests viatges acaben definitivament el novembre de 1876, quan rep l'encàrrec del marquès de ser almoïner de casa seva. És a partir de la primavera d'aquest any i en el seu darrer viatge que Verdaguier, alleugerit dels seus mals de cap, enllesteix la versió definitiva del poema èpic sobre el continent enfonsat que presentarà als Jocs Florals de 1877.³⁰ Un repàs de les dades biogràfiques que aporta Josep M. de Casacuberta mostra com el poema, tal com el coneixem, no es podia haver llegit el 1873. Un cop més donen la raó a Narcís Oller. La informació de Gener està substancialment en desacord amb les dades que es tenen sobre Yxart o Verdaguier i sobre els personatges que podien haver-se relacionat amb ells durant aquests anys de la gènesi del poema. Tota aquesta informació al voltant de *L'Atlàntida* explica, doncs, la gratuïtat de la polèmica i marca el principi de la coneixença entre Yxart i Verdaguier, però no tenim més referència a una relació personal explícita entre ells que l'article de Frederic Rahola recollit per Narcís Oller a les *Memòries literàries* (p. 39), on aquell explica com eren d'atractives les tertúlies literàries que se celebraven a casa del valencià Luis Alfonso, mentre residia a Barcelona els darrers anys de la dècada dels setanta. Escriptors i pintors d'anomenada les freqüentaven els diumenges a la tarda; entre ells, Rahola esmenta Verdaguier i Yxart.

També les cartes a Narcís Oller ofereixen algunes dades noves i importants a tenir en compte. Així, coneixem l'existència d'una carta de Guimerà a Yxart, arran de la mort, el 4 d'agost de 1880, de Joaquim Bartrina, pel fet que el crític comenta al seu costat Oller³¹ alguns detalls que Guimerà li dona sobre l'enterrament i la possible intervenció de Verdaguier pel que fa a la celebració de funerals catòlics per a l'escriptor reusenc, quan era pública la seva convicció agnòstica. Aquest gest de Verdaguier, Yxart el veu com una mostra de la seva tolerància religiosa envers els altres, que no amb ell mateix, i el presenta davant dels seus ulls com a un personatge humà, i humanista, molt proper, en aquest sentit, a ell mateix. El to amb què Yxart parla de Verdaguier fa pensar en la possibilitat que en aquell moment ja s'haguessin tractat, encara que no n'hi hagi cap prova.

El 1886 Verdaguier va pronunciar el discurs del Certamen literari de Valls, però no consta enlloc que Yxart, vinculat a aquesta ciutat pels seus orígens materns, hagués tingut una intervenció activa en la seva organització, comparable a la que va desenvolupar durant el Certamen de 1883, amb la inauguració del ferrocarril.

Quina idea tenia Yxart de la personalitat de Verdaguier? En algunes ocasions havia comentat als seus amics més íntims, Joan Sardà i Narcís Oller, el seu parer que el capteniment extern de Mn. Jacint Verdaguier no responia a la manera de ser íntima del poeta. Així, en una carta a Joan Sardà del 26 de gener de 1883, Yxart diu que «en López tenia a casa seva a un dels primers poetes

catalans que té tan de bohemí com jo de rus (...)).³² Oller, a finals de juny de 1896, va tenir un diàleg amb Galdós, que era a Barcelona per a l'estrena de *Los Condenados*, sobre Verdaguer, diàleg que recupera a les *Memòries literàries*,³³ més o menys fidelment. Allí es val de l'opinió d'Yxart per exposar a Galdós la diferència que, al seu entendre, hi havia entre la posició personal del poeta i la que el novel·lista castellà feia viure a Nazarín: «su misticismo [el de Verdaguer] ha sido siempre una autosugestión puramente poética. Yxart, nuestro sagaz Yxart, con admirar-le tanto como vale, ya nunca creyó en su aparente humildad cristiana ni tuvo nunca por de oro fino sus admirables *Idil·lis i Cants Místics*. Yxart sabía, como usted, lo que llega a dar de sí una autosugestión en una imaginación poderosa y el fruto deslumbrador que sacan de ella los dueños de una forma irreprochable». ³⁴ Aquesta, de fet, és una versió del criteri d'Yxart que no sabem fins a quin punt és exacta, mediatitzada, exagerada o transformada pel propi punt de vista de Narcís Oller. Però de fet, textos com *En defensa pròpia* o *Flors del Calvari* donen testimoni de com Verdaguer defensava els seus criteris i la seva posició personal davant del poder eclesiàstic, allunyant d'ell tot capteniment dòcil i humil, mentre que, en canvi, en les relacions amb donya Deseada i els seus fills es comportava com un anyell mansoi, segons testimoni, entre d'altres, del mateix Narcís Oller,³⁵ sense rebel·lar-se ni intentar de posar cap mena d'ordre al seu entorn.

De fet la relació entre Verdaguer i Yxart es resumeix, essencialment, en el fet de moure's en un mateix cercle literari. Per això Verdaguer és per a Yxart, per damunt de tota altra cosa, una imatge física i moral, una obra poètica i un referent cultural.

Josep Yxart va deixar constància de la imatge personal del poeta en un retrat literari a les pàgines de la crítica a *Caritat* (1885),³⁶ que potser és un dels millors fets mai a Verdaguer, tant per la captació del gest físic com de la seva actitud moral. Pel que fa a la seva obra poètica, Yxart la va mirar sempre des de la seva posició de crític, ja fos per analitzar-la o per, a través d'ella, explicar la seva pròpia teoria literària en un intent de marcar unes certes directrius estètiques amb què encarrilar el gènere d'acord amb la modernitat literària. Però també Yxart va tenir en Verdaguer un referent a l'hora de parlar de literatura catalana, en general, i de poesia, en particular. En són exemples la *Lletra a n'Albert Savine*, publicada a «L'Avenç» el 1884,³⁷ on, a propòsit de l'estudi d'aquest autor que prologa la pròpia traducció francesa de *L'Atlàntida*, Yxart li fa algunes puntualitzacions sobre el moviment de la Renaixença; i d'una manera més especial a l'article *La decadencia de los Juegos Florales*,³⁸ on fa una valoració d'aquest certamen des de la seva restauració.

Des d'un principi Yxart va considerar Verdaguer com a una de les fites més elevades de la poesia catalana. Ja el 25 d'agost de 1880 escriu a Narcís Oller,³⁹ després de la lectura de les composicions premiades als Jocs Florals d'aquell any, que «en poesía sólo la *Barretina*⁴⁰ de Verdaguer y los sonetos de Lieutaud⁴¹ revelan los verdaderos poetas» i, més endavant, ja com a professional de la crítica, no deixà mai de comentar l'obra poètica de Jacint Verdaguer.

El primer volum d'*El año pasado* (1886) inclou els comentaris del recull *Caritat* i del poema *Canigó*. Yxart envià al poeta el volum així que va sortir d'impremta. Verdaguer li va respondre el 18 de gener de 1886 amb una carta d'agraïment pel «bellíssim llibre *El año pasado* que acabo de rebre, i sobretot per les falagueres planes que dedicau a mos dos manats d'espigolera que he collit en lo camp dels Pirineus y en lo camp de la Caritat».⁴² Dos altres articles completen l'atenció del crític pel poeta. Es tracta dels dedicats a *Lo somni de Sant Joan*, dins *El año pasado* (1888), i a *Jesús Infant i Natzareth*, dins *El año pasado* (1890). No hi ha constància de cap altra carta de Verdaguer a Yxart ni que sigui per agrair-li aquestes darreres crítiques o la tramesa dels volums de *El año pasado* que les conté tot i que a l'Arxiu Yxart es conserva el volum de *Pàtria* dedicat pel poeta «al crítich y al amich, D. Joseph Yxart».

La relació s'estroncà necessàriament el 25 de maig de 1895, quan Yxart morí de tuberculosi laríngea. Llavors, Verdaguer es trobava del tot immers en les seves tensions amb la jerarquia eclesiàstica i el 17 de juny començà a publicar *En defensa pròpia* a «El Noticiero Universal», però enmig de la crisi dedicà al crític traspassat el poema «A la mort d'Yxart»⁴³ en el qual projecta el desig de la pròpia mort davant la incomprensió dels seus actes. Incomprensió que el fa sentir-se víctima de la intolerància i en atesa de l'autèntica vida, que és la vida de l'ànima. El poema a Yxart recull el més pur platonisme que impregnà sempre el seu concepte de l'ànima i de la poesia.

La relació estètica

Pel que fa a aquest aspecte, el més interessant de la relació entre el crític i el poeta, cal distingir entre el comentari a cadascuna de les obres i la valoració global de la seva producció poètica dins el conjunt de la poesia catalana del seu temps. Un i altre enfocament han de tenir present la particular concepció de la poesia d'ambdós personatges, així com la possible dissidència que sorgeix de la respectiva evolució de cadascun.

Sobre el concepte de poesia de Verdaguer encara hi ha, segurament, molt a dir, però pels treballs que fins ara tenim en aquest sentit, sobretot de Joaquim Molas i Ricard Torrents,⁴⁴ sabem que evoluciona, al llarg de la seva vida, des del poema llarg al poema breu, passant pel poema fragmentat, i del poema èpic al líric, que ja havia conreat des d'un començament, passant per una aproximació a la mística, i des d'una funcionalitat més preferentment literària a una de més religiosa, ambdues compartides sempre amb una intenció patriòtica⁴⁵ i amb la confessió intimista.

Aquest major èmfasi religiós de Verdaguer des de finals dels anys setanta, cal situar-lo dins una sèrie d'actuacions que l'Església duu a terme com a reacció enfront del lliure pensament entre les capes d'intel·lectuals, i del socialisme entre els sectors obrers. L'amistat amb el canonge Collell i la relació amb el bisbe Torras i Bages són decisives⁴⁶ en el sentit d'un apostolat que, en

el mateix Verdaguer, cal no desvincular de les directrius morals de les encícliques de Lleó XIII.

En termes generals, però, el concepte bàsic de poesia de Verdaguer és el que ell exposa al *Discurs del Certamen catalanista de Sant Martí de Provençals* l'11 de novembre de 1886:⁴⁷ «La poesia és una blanca i hermosa filla del cel que, compadida dels pobres fills d'Adam, baixa de tant en tant d'aquelles serenes altures a ajudar-nos en nostres afers, a encoratjar-nos en nostres empreses; a aconsolar-nos en nostres tribulacions, deixant-nos ses mateixes ales per volar, sobre totes les misèries humanes, cap allà dalt (...). I és el concepte que travessa totes les estrofes del poema «Què és la poesia?», datat el 15 de maig de 1896 i recollit a *Aires del Montseny* (1901). Un concepte amarat d'idealisme dins de la més estricta tradició platònica. Una tradició que formà Verdaguer tant a través de l'estudi dels clàssics al Seminari de Vic, com amb les lectures romàntiques que li arribaven de fora de les aules en els cercles vi-gatans.⁴⁸

Doncs bé, Josep Yxart, que va tenir una educació laica, va beure, com a poeta, a grans trets, de les mateixes fonts. Va traduir els clàssics durant el batxillerat, alhora que s'introduïa en la lectura dels romàntics castellans, francesos i alemanys. Dels clàssics, destacaria Horaci i, dels romàntics, Goethe, Leopardi, de Musset, Hugo i, sobretot, Schiller i Heine, que llegí del tot l'estiu del 1876. D'entre ells, veié Goethe i Schiller⁴⁹ com a la síntesi entre el classicisme i el romanticisme, i a Heine⁵⁰ com al poeta modern per excel·lència. Va llegir molta poesia lírica i també èpica. Els epistolaris amb Narcís Oller⁵¹ i Joan Sardà⁵² en donen compte. L'interès per la poesia, en Yxart, té dues etapes: fins al 1877, en què ell mateix vol ser poeta, i a partir de llavors, quan, tot i escriure encara alguna composició, decideix seriosament abandonar el conreu de la poesia i exercir professionalment de crític literari. Com a crític, la seva formació inicial sintetitza la influència dels clàssics amb la dels romàntics i el situa en l'àmbit de l'eclecticisme.

De la mà de teòrics com Charles Blanch, que va llegir el 1874,⁵³ d'Antoine Philibert Dupanloup, bisbe d'Orleans,⁵⁴ que va descobrir el 1876, de les mateixes lliçons d'Estètica de Milà a la Universitat de Barcelona,⁵⁵ de la filosofia krausista, que comentà en uns fulls inèdits conservats al fons Yxart, i sobretot de les obres dramàtiques i poètiques de Schiller —la lectura d'aquest autor⁵⁶ es fonamenta i coincideix amb la de Mme. de Staël a *De l'Allemagne* (1813)⁵⁷—, Yxart, com Verdaguer, entengué ben aviat, com posa de manifest en la carta a Narcís Oller del 14 de novembre de 1874, que només s'arriba a la bellesa ideal des de la contemplació de les coses concretes, és a dir, a partir de «la belleza que ha palidecido desde la gran catástrofe» per tal de subjectar-la «de nuevo a nuestro imperio», dels sentits, primer, i de la ment, després, a fi d'assenyalar «el secundario papel de la forma, de materia para ejecutar y purificarla, infundir la vida y elevarla al tipo que forja la imaginación». Un concepte de creació de l'art que podria haver signat el mateix Plotí. I afegeix: «Hay una verdad intuitiva, consignada en todas las teogonias y por tanto en nuestro génesis, por medio de una parábola simbólica (tal al menos la creo):

las caídas del hombre, el destierro del Edén, de la belleza, la verdad, la bondad absolutas. Nuestra conciencia nos lo dice: en el fondo de nuestro ser se halla depositada una especie de amargura de reyes destronados, en nuestra mente existe un vago recuerdo de un pasajero reinado. Ahora bien, toda la civilización, todo el progreso humano, no consisten en otra cosa que en un largo esfuerzo para reconquistar el cetro perdido, en una constante tendencia a pisar de nuevo el Paraíso apartando de sus umbrales el ángel de la espada de fuego. Esta tendencia, he aquí el ideal en todas las cosas, he aquí el ideal en el arte». ⁵⁸ L'objectiu de la poesia és per excel·lència la captació de l'ideal: «La belleza ideal es la creada por la mente, con el recuerdo vago de una belleza absoluta que nos deslumbró no sabemos donde ni cuando». ⁵⁹ Yxart empra, com Verdaguer, el tema del paradís perdut per exposar la seva formulació de l'ideal i, en definitiva, el seu concepte de poesia com a expressió d'aquest ideal.

La Philosophie de l'art de Taine, llegida el 1876, influí Yxart en el sentit de matisar el concepte d'Ideal que ha de presidir l'art. Taine, deixeble de Hegel, en dirà «caràcter essencial». Yxart, seguint el seu nou mestre, buscarà, també, l'alta realitat de les coses i no es conformarà en la seva imitació superficial. En ell, sempre la imatge concreta ha de servir d'expressió a un concepte més profund que està en la ment de l'artista. ⁶⁰ L'ideal inabastable dels romàntics és substituït, ara, per la idea que es desprèn de la realitat o que aquesta vehicula. Un exemple concret de la nova manera d'entendre l'ideal, Yxart l'havia descobert poc abans en Schiller, ⁶¹ com el mateix Hegel, mestre de Taine, fa a la seva *Estètica*.

Yxart no va abandonar mai aquest concepte «idealista» de l'art, a cavall entre Schiller i Taine, ⁶² que el situa en una posició idònia per entendre la teoria poètica de Verdaguer. Ja en els anys vuitanta, Yxart, un dels introductors del procediment naturalista a Catalunya, teoritza sobre la poesia quan aquest gènere havia estat marginat de la preceptiva de Zola. El crític català es va referir sempre a la poesia amb gran afecte i atenció i va elaborar una preceptiva molt propera a la de Guyau en *Les problèmes de l'esthétique contemporaine* (1884) ⁶³ en el sentit de resoldre els antagonismes entre l'esperit científic, d'una banda, i la imaginació, el sentiment i l'espontaneïtat, de l'altra. ⁶⁴ Com el seu col·lega francès, Yxart, des de la *Lletra a n'Albert Savine* (1884), ⁶⁵ reclama un pensament elaborat, un sentiment pregon, traduïts en imatges concretes i en un ritme, metre i lèxic que siguin els seus vehicles ideals de comunicació. Però, fins i tot en aquesta seva darrera evolució, no podia prescindir dels models de poesia romàntica, com Goethe, Schiller, Leopardi, Musset, Lamartine, Hugo, Chateaubriand i, sobretot, Heine, que incorpora el gust pel poema curt que caracteritzarà la poesia moderna. Ells representaven la tradició més immediata dins el gènere i en les fonts de la seva poesia s'havien abeurat tots els poetes de la generació de la Restauració i encara ho seguirien fent els poetes posteriors, com Maragall.

Així, en l'aspecte literari i, en concret, pel que fa a la poesia, les posicions de Verdaguer i d'Yxart, d'entrada, són força acostades. Han tingut els mateixos models, clàssics i romàntics i, amb matisos, els són fidels.

Josep Yxart i l'obra poètica de Jacint Verdaguer

A l'article *La decadencia de los Juegos Florales en Barcelona* (1891), Yxart recapitula sobre les etapes dels Jocs i la seva aportació a la literatura catalana. En aquest context, situa Verdaguer com al gran poeta de l'etapa que va de 1865 a 1880, que es caracteritza per una «mayor y más resuelta determinación del sentido popular, la manifestación franca y sincera del temperamento y el genio de la raza, tal como sobrevive todavía en la montaña y el campo, fuera de los centros, fuera de la biblioteca ó la cátedra. Resurge entonces la Cataluña aún viva, patriarcal y tradicional, iliteraria y genuina. Al trovador sucede el payés; la crónica alterna con la canción y la costumbre; predomina el naturalismo rústico que, hermanado y confundido con el romanticismo desde el siglo pasado en todas las literaturas, fecundiza con doble y caudalosa corriente la inspiración. Toda una renovación se verifica, no opuesta á la anterior, pero sí divergente conforme se desarrolla y se aleja del punto de partida». La Revolució de Setembre és el revulsiu que arracona l'evocació històrica, literària i política de la primera etapa dels Jocs. Per ella,⁶⁶ el poeta transformarà «su afecto, de platónico lamento de la poesía, en emoción real». I és per aquest costat que el realisme penetra en la literatura catalana, «vivificando la poesía con la observación inmediata de Cataluña y su naturaleza propia. En esta reforma, la poesía catalana, como alguna otra regional, se anticipa á la novela española contemporánea, que con la Revolución nació y de la Revolución procede, en aquella hora en que, aventada la convención literaria anterior, se volvieron los ojos á la realidad presente».⁶⁷

Amb la Revolució de Setembre el mapa polític-ideològic català es dibuixa de manera complexa. No entraré en qüestions històriques, però convé dir que, arran d'aquests fets, Verdaguer i Yxart es definiren en posicions antitètiques. Verdaguer es preparava per ser ordenat sacerdot el 1870 i després, a causa de la seva condició de clergue, posà les seves dots de poeta, cada cop amb més convicció, al servei de la propaganda religiosa i de la difusió del devocionari popular. Yxart, en canvi, tal com manifesta a les cartes a Narcís Oller, era partidari d'una transformació política i social del país, en contra de la monarquia i a favor de la República, encara que del tot oposat a la barbàrie de les masses revolucionàries quan, lluny dels seus cabdills, actuaven per compte propi, com va passar a Valls i en altres indrets del país el setembre del 1868. Era decidit partidari del lliure pensament i un catòlic poc convençut i menys practicant. Si Verdaguer podia fer seu el lema tradicionalista dels Jocs Florals, Yxart es sentia més a gust amb el progressista de Valentí Almirall.⁶⁸ Però aquesta divergència polític-ideològica no suposà, en principi, cap reticència del crític enfront de la persona i de l'obra de Verdaguer. El mateix es pot dir del poeta en relació amb el crític.

Així, des de la perspectiva del 1891, i en la valoració esmentada dels Jocs Florals, l'obra poètica primerenca de Verdaguer hi destaca entre aquelles composicions que han donat caràcter i prestigi a la institució. Yxart fa èmfasi en els poemes patriòtics «Los minyons d'en Veciana», premiat als Jocs Flo-

rals de 1865⁶⁹ i «Nit de sang» (1866)⁷⁰ que, tot i arrossegar el gust per la crònica històrica o la llegenda del primer període dels Jocs, ja manifesten un tractament d'«asperca montañesa» que els acosta als del segon període. Dóna «Sant Francesc s'hi moria» (1874) i «Lo plor de la tórtora» (1872)⁷¹ com a exemples en els quals l'autor renova la poesia mística amb «caracteres de popular ingenuidad» i, finalment, considera «La Barretina» (1880),⁷² com una de les més assenyalades mostres poètiques inspirades en el sentiment de la naturalesa.

Una menció especial li mereix *L'Atlàntida*. Josep Yxart encapçala aquesta breu història dels Jocs Florals entre 1865 i 1877 amb l'afirmació que arriben a «su más alta cima con el poema épico *La Atlántida*», i tanca el seu resum fent referència, de nou, al poema: «y surgiendo, como en brillante apoteosis, *La Atlántida*, el único poema épico de la España moderna, atrae y consolida para siempre la atención de los críticos extranjeros sobre el renacimiento poético catalán, llegado á su apogeo».⁷³ Aquestes paraules proven com l'entusiasme que el 1877 li despertà el poema de Verdaguer encara es mantenia intacte el 1891.

El llibre *Caritat* (1885) es publicà com una «almoïna» en benefici dels damnificats pels terratrèmols d'Andalusia, segons fa constar l'autor al pròleg. Yxart el llegí amb el convenciment que una almoïna «debe recibirse a ciegas y con humilde confianza»,⁷⁴ i per això renuncià a qualsevol comentari sobre els poemes del recull. Va resoldre l'article sobre aquesta obra de Verdaguer desviant l'interès cap al retrat literari a què ens hem referit abans i, després, comparant aquest recull i *L'Atlàntida*, no tant per elogiar una o altra obra ni tampoc per qüestionar-les, sinó per exposar i defensar dues idees personals: la primera, que no n'hi ha prou, per a ésser un bon poeta, de disposar del «sorprendente poder de crear imágenes grandiosas, por lo sublimes, y por sus dimensiones casi diré materiales», com aquelles que Verdaguer dóna al seu poema èpic. El poeta que ho fa s'arrisca a traïr el seu poema, com li va passar a Víctor Hugo en les creacions dels seus darrers anys. Per a ell un poeta no és un fabricant de metàfores. Aquestes, si no porten una certa càrrega d'emotivitat, esdevenen «colosales artefactos de cartón piedra». Verdaguer se'n surt, però la monumentalitat de proporcions de poemes com *L'Atlàntida* fa difícil que el poeta pugui mantenir el nivell d'emotivitat alt d'alguns fragments al llarg de tota la seva obra. Per això, tot i la grandesa de la seva concepció, el crític confessa que «me asombra a veces, pero no me conmueve». El mateix que diu de l'emotivitat és aplicable a les cotes de sinceritat i espontaneïtat, que són els altres criteris poètics bàsics d'Yxart. Aquests, al seu parer, són més realitzables en reculls de composicions líriques curtes, com *Idil·lis* i *Cants Místics*, *Cançons de Montserrat* i el mateix *Caritat*, que no pas en els poemes èpics. Yxart creu que en aquests poemes breus, Verdaguer ha pogut mostrar la «ternura y suavidad del sentimiento» i ha evitat el perill anterior de caure en una retòrica buida. Per això li agraden més «algunas de esas florecillas y brotes, que muchas de aquellas imágenes». Es per aquest raonament que Yxart aprofita l'avinentesa per emfasitzar el seu decantament cap a un concepte de poe-

ma més d'acord amb les exigències i els criteris de la poesia moderna. No rebutja el poema èpic; el valora i el seguirà valorant, com hem vist, encara al 1891, però ara reclama una poesia més d'acord amb les exigències estètiques del moment i de la seva preceptiva personal. El que aquí realment li interessa és subratllar els perills del gènere èpic i la manca de sintonia, fins llavors, de Verdaguier amb les formes poètiques més renovadores i actuals.

Yxart se serveix de Verdaguier, en aquest cas, per presentar la seva opció literària, sense que en cap moment deixi de reconèixer i apreciar els fragments de gran bellesa que «campean aún immaculados y claros en las páginas» de *L'Atlàntida* i, encara que no la consideri una obra amena en el seu conjunt, la té com a una font d'estudi continu, una mina on cercar un lèxic ric i variat i construccions que demostren la valuosa aportació de Verdaguier en la reconstrucció de la llengua literària i dels seus recursos.

La segona idea que defensa és el combat contra les actituds nostàlgiques d'un sector important del món cultural català. Així, s'oposa als crítics que es parapeten darrera tòpics com el de cantar la glòria que suposa, per a la literatura catalana, tenir un poema èpic en ple segle XIX, senzillament per tenir-lo,⁷⁵ alguns sense ni haver-lo llegit. A Yxart, més que ocupar els buits de la història, el que el preocupa és situar la producció literària, a Catalunya i a la resta de l'Estat, dins uns paràmetres de modernitat i d'actualitat.

Però mentre el crític apostava claríssimament a favor del poema líric, de factura curta, seguint el model de Heine, Verdaguier publicava el seu segon poema èpic, *Canigó*. Yxart inclou el seu comentari a les darreres pàgines del volum *El año pasado* (1886). Des d'elles saluda el poema com a una de les peces que han de venir a treure «de su marasmo a nuestra literatura (...) cuando no lo esperábamos».⁷⁶ i no tant perquè cregués especialment en les virtuts del poema èpic, sinó per l'estima que sentia pel talent del poeta Verdaguier.

Josep Yxart analitza el poema de Verdaguier amb minuciositat, com una manera de reconèixer, d'entrada, la seva importància. Comença amb una introducció assenyalant les línies de confluència entre els dos poemes èpics de l'autor, en el sentit que tots dos aspiren a assolir la sublimitat espiritual des de la sublimitat física, ja sigui per mitjà d'un continent que s'enfonsa o d'una muntanya que resta dempeus. Segueix un resum de l'argument de *Canigó*, emmarca la seva composició entre la llegenda i el conte de fades i assenjala quatre intencions d'aquesta obra: oferir el passat històric com una veritat servida amb la màxima precisió documental; construir-la de forma dramàtica; commoure amb la presentació dels sentiments més contraposats, des del que es desprèn de la força i la rudesia d'un Guifre o un Tallaferró a la tendresa de Griselda o Guisla; i comboiar el lector cap a unes determinades posicions poètico-morals. Esbossa una lectura del poema emmarcada en quatre conceptes que representen els personatges i que, al seu torn, són simbolitzats en elements de la natura. I, finalment, passa a una valoració del poema en la qual reconeix que Verdaguier ha volgut humanitzar més els seus personatges, respecte al poema anterior, sobretot els que provenen de la llegenda, però que, en general, ni el conflicte està prou treballat ni els personatges reaccionen d'a-

cord amb els sentiments que, lògicament, haurien de derivar dels fets en els quals es veuen involucrats. En canvi, en allò que, al seu entendre, Verdaguer excel·leix, tant a *Canigó* com a *L'Atlàntida*, és en les descripcions, per la vigorositat i plasticitat de les imatges, documentades geogràficament i orogràficament, per la tendresa de les melodies suaus i per haver resolt amb tècniques adients el contrast entre els episodis que es refereixen a la llegenda i els que representen el conte de fades.

En cap cas qüestiona la vàlua poètica de Verdaguer, ans al contrari; explica que «no es posible señalar todas las páginas en que nos arrebatara la épica inspiración del autor, ya venciendo a la musa popular, ya emulando en algunas estrofas, con nuevas imágenes, a los grandes poeta épicos», i destaca una sèrie de fragments que corroboren el seu geni.⁷⁷ Aquests passatges superiors, al seu entendre, són l'enterrament de Gentil (cant IX), el lament de Guisla (cant X), les descripcions dels Pirineus: la Maleïda (cants IV i VI), el «Passatge d'Hanníbal» (dins el cant VII) i els episodis de batalles de «Tallaferro» (cant V) i de «La fossa del gegant» (cant VIII).

Les opinions d'Yxart coincideixen amb les que Menéndez y Pelayo⁷⁸ donà sobre *Canigó*, de forma més sòbria, i no es contradiuen amb les de Joan Sardà,⁷⁹ que se centra en la valoració d'alguns aspectes que també considera Yxart i, en canvi, no entra en qüestions d'anàlisi de l'obra com aquest. El seu criteri és lluny de posicions partidistes com les de Manuel de la Revilla,⁸⁰ el qual, al revés d'Yxart, ni tan sols accepta el gènere poètic per considerar-lo inadequat al moment històric. El temps més aviat jugarà a favor del crític taragoní i el mateix Carles Riba, anys més tard, en ocupar-se de l'obra de Verdaguer,⁸¹ no es pronunciarà massa diferentment d'ell.

Yxart, des d'una posició eclèctica i equànime, i en contra del que suggeria Pompeu Gener, va fer una lectura aprofundida, complexa i compromesa del poemes èpics de Verdaguer, des de l'aplicació d'un determinat criteri sobre la literatura, en general, i sobre la poesia i el poema èpic, en particular. Es des d'aquest punt de vista que avui se'ns mostra generós de criteri però cenyit de concepte, i sobretot sempre coherent amb ell mateix. Com Verdaguer. Valora sempre el gran poeta que hi ha darrera d'obres com *L'Atlàntida* o *Canigó*, encara que, al 1886, prefereixi, com Menéndez y Pelayo,⁸² les composicions curtes d'*Idil·lis* i *Cants Místics*, o alguns poemes de *Caritat*, a aquests poemes èpics. Per això «cuando deseo paladear un instante el licor de la suave poesía que recrea y embriaga, no acudo al poema sino a otras poesías más humanas i más intensas, del mismo Verdaguer acaso».⁸³

Al 1887, i amb motiu de la segona edició de *Lo Somni de Sant Joan*, Yxart n'inclou la crítica a *El Año Pasado*, que es publicarà el 1888, i el mateix s'esdevé el 1890, quan apareix el primer llibre de la trilogia sobre *Jesús Infant*, *Natzareth*, dins el darrer volum de *El Año Pasado*, publicat el mateix any. Ambdós comentaris⁸⁴ incideixen en el fet de considerar tots dos llibres com a produccions del gran poeta miniaturista que, en Verdaguer, conviu amb el de les grans concepcions imaginatives ja esmentades. «El carácter de la obra [*Natzareth*] es el mismo de *Lo Somni*: místico en el fondo; la forma, popular,

sencilla, íntima. Como en las orlas iluminadas de los antiguos devocionarios, el poeta entrelaza y perfila plantas, pájaros, ángeles, emblemas místicos, con algunas figuras de simples contornos y de belleza recogida, espiritual, prerafaélica. El dibujo es exquisito, el color vivo y puro: todo resalta sobre el fondo de oro de la concepción ideal».

Al marge de les seves escasses conviccions religioses, Yxart en cap moment rebutja la poesia mística, ans al contrari: considera el sentiment religiós com el més sublim, però opina que, en aquest sentit, les troballes poètiques, per la seva formulació abstracta, no poden allargar-se massa sense el risc de fatigar la imaginació, tant la de l'autor com la del lector. Verdaguier, en canvi, s'hi entreté, no en un llibre, sinó en un darrera l'altre.

Yxart, en les dues crítiques esmentades, reconeix, un cop més, el domini que l'autor té del vers en fondre les figures de sobrenatural bellesa amb una presència del tot humana i fins casolana, l'espiritualitat més enlairada amb la cançó popular i amb els sentiments més tendres. Hi destaca, com sempre, el seu domini de la imatge: «En un par de versos de romance, modestos, sencillos, encogidos, hace caber, como jugando, las más colosales imágenes, los más altos conceptos»,⁸⁵ i, sobretot, la seva capacitat de dotar la llengua catalana d'un estil dolç, diàfan i natural, que el consagra, un cop més, com a «grande e insigne poeta». Alhora, però, assenjala com a defectes principals el cansament que produeix la repetició d'imatges semblants, «aquella monotonía que trae consigo la larga procesión de santos y héroes vistos por un mismo fin y único aspecto» en *Lo Somni de Sant Joan* i, en els dos llibres, «aquella puerilidad inherente al sentimiento místico cuando refina y sutaliza sus piadosos piropos».⁸⁶ Així, per damunt de la bellesa que reconeix a les composicions de *Natzareth*, tem que «el miniaturista acabará por empequeñecer su talento en fuerza de pintar lirios, cruces, palomas y místicos racimos, adorno de las estampitas para niños juiciosos».

Al 1893, en el breu repàs de la situació de la poesia catalana que encapçala l'article *Poesías y poetas*,⁸⁷ Yxart es lamenta que els grans poetes hagin emmudit i que «el presbítero Verdaguier, el prodigioso autor de poemas como *La Atlántida* y el *Canigó*, el émulo de los mejores místicos españoles, acaba por limitar-se a publicar semanalmente en un periódico poesías devotas, una para cada fiesta del santoral romano: motetes y villancicos insignificantes. Así se anula y deserta uno de los mayores poetas que tuvo nunca Cataluña, huyendo tembloroso de la gloria literaria como de la pecaminosa tentación, incompatible con la abrasada piedad que le arroba en su solitaria celda». Els poemes als quals fa referència Yxart són els que publicà el 1893 al setmanari «La Veu de Catalunya», corresponents un a cada dia de la setmana, i que l'any següent, amb alguns canvis, aplegà en el recull *Roser de tot l'any*. El 1891 i 1893 van sortir els dos darrers reculls de la trilogia *Jesús Infant*, dins la mateixa concepció poètica que el primer, però Yxart ja no en va fer la crítica. Llavors ja havia abandonat els comentaris sobre les activitats culturals que havien integrat els cinc volums de *El año pasado*; estava embarcat en el projecte de fer un gran estudi del teatre a tot l'Estat, del qual només es van publicar els dos volums *El*

arte escénico en España que aparegueren impresos, per parts, a les pàgines de «La Vanguardia» a partir del 28 de febrer de 1892 i fins al 18 d'abril de 1895. La mort li va impedir acabar el seu ambiciós projecte.

No hi ha cap indici que Yxart hagués llegit cap article d'*En defensa pròpia* (1895), tot i que es possible que en conegués alguns dels primers publicats abans de la seva mort. Per tant, no sabem quina hauria estat la seva opinió davant del tombant que representa aquest llibre i el següent, *Flors del Calvari* (1896), dins l'evolució verdagueriana, un exemplar del qual, dedicat pel poeta als pares del crític com a «consol» per la mort del fill, es conserva a l'Arxiu Yxart. Però podem deduir que Yxart considerà Verdaguer el poeta català de més alta imaginació, de més capacitat de lirisme, amb més possibilitats de traduir les imatges en paraules i amb un major domini del vers. I es va doldre sempre que, aquest geni, Verdaguer el projectés només en la construcció d'uns poemes èpics que, segons ell, no va acabar de saber resoldre en la seva complexitat dramàtica, o en unes composicions on el lirisme se supeditava gairebé sempre a una intenció religiosa de factura excessivament popular, senzilla i reiterativa que, al seu entendre, el va dur a un cert amanerament com a creador, almenys fins al 1893.

Verdaguer és, sempre, per a Yxart, el seu referent autòcton més constant en les crítiques de poesia.⁸⁸ A la que dedica a l'obra de V.W. Querol, el 1889, per exemple, diu que «ni un solo poeta catalán (salvo Verdaguer) modula los versos de igual modo, sin aspereza o, si se quiere, sin virilidad. Sangre ligera, fluida y tibia circula por ellos, mientras que por acá salta a borbotones y saturada de hierro».⁸⁹ Però, malgrat el seu reconeixement absolut com a un dels més grans poetes de Catalunya, i a causa de no projectar amb la força suficient el seu lirisme, fonent la imaginació de gran creador amb el sentiment d'adequació a la natura i amb el seu domini del vers arrelat en el més pregon de la tradició catalana, Yxart no va poder dir de Verdaguer que era el nostre millor poeta líric, afirmació que sí va fer de Guimerà, al pròleg de *Poesies*, el 1887, tot i que potser no li acabava de trobar la capacitat poètica de Verdaguer. I és que, mentre d'aquest diu que és el poeta que amb la seva obra li permet de «paladear un instante el licor de la suave poesía», a Guimerà només el qualifica de «versificador intatxable». Però, tot i que amb menys imaginació poètica que Verdaguer, Guimerà prova d'ajustar les seves imatges plàstiques a la pintura d'una gran diversitat de registres del sentiment i del pensament humà i de fer-ho amb recursos nous,⁹⁰ mentre que Verdaguer s'entossudeix cada cop més, fins al 1895, a buidar tot el seu geni en uns motlles que Yxart considera esquistos, repetitius i exhaurits per la força de l'ús.

Els textos que reproduïm en apèndixs il·lustren la relació entre el poeta i el crític; més encara, són els fonaments necessaris del present article. En un primer bloc donem els escrits de caire privat, procedents de la correspondència d'Yxart, i, en el segon, els articles crítics d'Yxart sobre Verdaguer. Aquesta relació es completa amb un text de caràcter general, *La decadencia de los Juegos Florales de Barcelona* que, per la seva importància, es publica en aquest mateix «Anuari» com a text independent.

Notes

1. Diàleg recollit per Narcís Oller a les *Memòries literàries*, Barcelona, Aedos, 1962, p. 354.

2. «(...) abans de publicar el meu article, que tu rectifiques, el vaig fer veure a mossèn Jacint Verdaguier per medi d'en Busquets, i ho va trobar tot bé. Doncs l'Yxart hi era.» Pompeu GÈNER, *Trop de zèle. Carta oberta a Narcís Oller*, «Joventut» 124, 26.VI.1902.

3. N. OLLER, *Memòries literàries*, p. 370 i 371.

4. N. OLLER, *op. cit.*, p. 370.

5. N. OLLER, *op. cit.*, p. 340 i 353-375.

6. GAZIEL, «L'afer Dreyfus de Catalunya», dins *Obres Completes*, Barcelona, Selecta, 1970, p. 1661.

7. Manuel DE MONTOLIU, *José Yxart. El gran crítico del renacimiento literario catalán*, Tarragona, Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramon Berenguer IV», 1956, p. 42.

8. Josep M. DE CASACUBERTA, *Sobre la gènesi de «L'Atlàntida» de Jacint Verdaguier*, dins *Estudis sobre Verdaguier*, Vic, EUMO/IEC/Barcino, 1986, p. 132.

9. *Ibid.*

10. *Ibid.*

11. Joan BONET I BALTA, «Epíleg» a Jacint VERDAGUER, *Obres completes*, Barcelona, Selecta, 1974, p. 1494.

12. Ms. N.O.-1-2076, Arxiu Històric Municipal de Barcelona. Vegeu textos 1 i 2 de l'apèndix I.

13. Els elogis públics que Riera, com a secretari d'aquests Jocs, va dedicar a Verdaguier i al seu poema foren recollits per Joan Sardà a la darrera part de la crítica de *L'Atlàntida* que va publicar a «La Academia» el 23.XII.1878; crítica reproduïda a *Anuari Verdaguier 1989*, p. 209.

14. Carta de N. Oller a J. Yxart datada a Barcelona, 13.V.1877, Arxiu Yxart. Vegeu text 1, apèndix I.

15. A proposta del crític del «Diario de Barcelona» F. Miquel i Badia, es va convèncer dos diputats, F. Domingo, de Manlleu, i J. Pont, de Vic, perquè demanessin a la Diputació de Barcelona de premiar amb 1000 pessetess una traducció castellana del poema de Verdaguier. El dia 14 de maig, l'endemà de la carta d'Oller a Yxart, s'aprova la proposta i s'encarrega a l'Acadèmia de Bones Lletres la gestió del concurs. A la fi aparegueren dues versions castellanes: la de Josep M. Despujol, força descurada, i la de Melcior de Palau, que és la que figura a l'edició oficial en català i castellà.

16. Aquests fragments són transcrits per Oller a la carta que publica a «La Renaixença» el 12.VI.1902, amb data del 3.VI.1902. Vegeu text 2, apèndix I.

17. J. Yxart, carta a N. Oller, Tarragona, juny 1877. Ms.N.O.-1-2077, A.H.M.B. La traducció és al Ms. J.Y.-IV-11, I.M.H.B. i es va publicar a «La Vanguardia» el 22.V.1909.

18. Carta d'Yxart a Guimerà, sense data, publicada a «La Vanguardia» el 22.V.1909.

19. L'epistolari Yxart-Oller s'interromp entre el 3.IV.1874 i el 12.VII.1874 perquè, amb motiu de les noces del segon, el primer fa una estada de dos mesos a la ciutat comtal. Narcís Oller es va casar el 16 de maig de 1874, segons J. Yxart, *Memorias (1875-76)*, inèdit Arxiu Yxart, p. 6.

20. Jacinta Pezzana va actuar a Barcelona del 17 de febrer al 25 de març de 1877 (P. BOHIGAS, *Las compañías dramáticas extranjeras en Barcelona*, 1946). L'estada d'Yxart a Barcelona només podia ser en aquestes dates ja que el motiu del viatge fou assistir a les representacions, convidat per Oller a la seva llotja del Principal, segons carta d'aquest datada el 17 de gener (Ms. Arxiu Yxart). Va tornar a Tarragona, però, abans del 17 de març, data de la car-

ta en què comenta a Oller la seva tornada (Ms. N.O.-1-2069, I.M.H.B.). En aquest moment Yxart no veu més gent de lletres que la que coneix per mitjà del seu cosí, a través de Joaquim Riera i Bertran, company d'Oller a la Secretaria de la Diputació de Barcelona, i encara, aquesta gent, fins llavors, és ben poca. Amb tot, Riera els havia introduït a «La Renaixensa». Precisament la crítica a *Messalina* és el primer treball que Yxart publicà en aquella revista, al núm. 3, del 31 de març de 1877.

21. Joan Sardà es refereix a la novel·leta en broma sobre l'idiota d'un escombriaire que va escriure Oller, en col·laboració amb Yxart, i que va presentar als Jocs Florals de 1878. Un altre eren del tot desconeguts i els membres del jurat no els van poder identificar amb facilitat: «A la fi es va saber que era d'un empleat de la Diputació, amic d'en Riera i Bertran, i que l'havia escrita en col·laboració amb son cosí Yxart, també allavors desconegut de nosaltres, com per fer una broma al ofertor del premi. Això era, si mal no recordo, per l'any 1878». J. SARDÀ, *Naveis Oller*, «L'Avens», 25.X.1889; reproduït dins *Obres Escullides*, Sèrie catalana, Barcelona, 1914, p. 145.

22. J. SARDÀ, «Angel Guimerà», dins *Obres Escullides*, p. 98.

23. Sobre l'estat actual de la qüestió vegeu J. M. DE CASACUBERTA, *Sobre la gènesi de «L'Atlàntida» de Jacint Verdaguer*, «Estudis Romànics» III (1951-52), reproduït a *Estudis sobre Verdaguer*, p. 93-150; Pere FARRÉS, «Notes sobre l'elaboració del Cant I de *L'Atlàntida*», dins *Anuari Verdaguer 1986*, p. 201-209; i Ricard TORRENTS, «Les opcions estètiques del primer Verdaguer», dins *Anuari Verdaguer 1990*, p. 19-66.

24. Carta d'Yxart a Oller de juny de 1877. Ms. N.-1-2077 A.H.M.B. Vegeu text 3 de l'apèndix I.

25. Segons una carta d'Yxart a Oller del 12.IX.1877. Ms. N.O.-1-2081, I.M.H.B. A Barcelona, va entrar com a passant de l'advocat Maurici Serrahima. Vegeu Maurici SERRAHIMA, *Dotze Mestres*, Barcelona, Destino, 1972, p. 49.

26. J. SARDÀ, «Angel Guimerà», dins *Obres Escullides*, p. 92.

27. N. OLLER, *Memòries literàries*, p. 10. Vegeu Rosa CABRÉ, «Catorze cartes de Josep Yxart a Joan Sardà», dins *Miscel·lània Joan Fuster*, Barcelona, P.A.M. 1993, p. 161-201, i *Cartes de Josep Yxart a Joan Sardà*, «Els Marges» 24, p. 69-89.

28. Josep Yxart va recomanar al seu cosí Oller *La mort et le diable* de Pompeu Gener en una carta del 24.II.1880 (Ms. N.O.-1-2098, A.H.M.B.), fent-se ressò dels elogis de la premsa francesa que recollia «La Lluanera de Nova York», periòdic en el qual Yxart havia col·laborat entre l'octubre de 1878 i el juliol de 1879: «Por su extensión y por el estudio y los conocimientos que supone es realmente notable. La tengo en mi poder. Bajo el punto de vista literario tiene trozos bellísimos, dignos de un escrito de primera fuerza. ¿Y tanto como nos hemos reído del autor y sus pruebas? No hay que juzgar del talento de nadie tan ligeramente, no te parece? Generalmente el que ridiculiza es el que sale perdiendo». Però set anys més tard comenta de nou en una carta a Oller del 12.VII.1887 que a *Heregias* «és el Peyo de sempre: d'un adagi en fa una teoria; d'un parell de records, tota una escola. I empenyat que s'ha d'escriure sense gramàtica. Hi ha cada catalanada inevitable, en benefici de la mateixa energia que proclama. Els neologismes no són del creador de formes noves, sinó els de l'ignorant que no coneix l'equivalència justa i pròpia. I a pesar de tot el llibre no és d'un tonto; ja val més la intenció i l'empenta que molt i molt de lo que es publica». Més endavant Gener publicà el full *Caso Clarín*. Yxart comenta al seu cosí, en una carta del 5.VIII.1894, com Gener ataca Clarín «trac-tant-lo de boig, segons els autors anglesos i alemanys coneguts, d'embustero, de mala persona, etc., etc., amb tals candors i mentides de les que ell acostuma que el folletó fa partir de riure... i revela un vertader boig en un grau d'ingenuïtat infantil inexplicable. Fins els que tinguin de Gener una gran idea es quedaran sorpresos de veure de repent tan clara i distinta la borleta d'estrenya-caps de manicomi. Estic segur que en Clarín, comprnent ben bé el poc mal que li

fa, es clavarà a riure de tanta incoherència i exageracions a lo sentit». Acaba dirigint-li allò de *La Verbena de la Patoma*: «a ver ahora si aprendes a comprimirte». Si Yxart hagués llegit els embolics que d'ell va explicar Pompeu Gener, a propòsit de la primera lectura de *L'Atlàntida*, s'hauria expressat, segurament, en termes semblants. D'aquestes dues darreres cartes no se n'ha conservat l'original, després que fossin publicades pel fill de Narcís Oller, Joan Oller i Rabassa, a «La Revista» de l'I.VL.1936 i reproduïdes per Manuel de Montoliu a *José Yxart, gran crítico del renacimiento literario catalán*, p. 173 i 199 respectivament.

29. J. YXART, A *Simón Gómez*, «Revista de Bellas Artes», Barcelona, any I, núm. 4, del 15.IV.1886.

30. Vegeu Jaume COLLELL, *Epístola biogràfica*, pròleg a l'edició de *L'Atlàntida* publicada per Justin Perpatx. París, 1887; reproduïda a *Anuari Verdaguer 1986*, amb introducció, edició i notes de Ricard Torrents, p. 231-242.

31. Vegeu text 4, apèndix I.

32. Vegeu text 6, apèndix I.

33. N. OLLER, *Memòries literàries*, p. 276-279.

34. N. OLLER, *op. cit.*, p. 278. Una mica més amunt, el mateix Oller dóna la seva opinió del poeta en el sentit de distingir-ne l'aparença de la manera de ser personal: «Nuestro curita es ante todo un soñador, como buen poeta de grandes alientos, y es, a la vez y mal le pese, un mundano harto voluntarioso y soberbio, por no decir harto semiprimitivo, para someterse dócilmente y con devota unción a aquellas austeridades y obediencias del sacerdocio que están en pugna con las tumultuosas agitaciones de su temperamento artístico.» I afegeix que «por lo único que Verdaguer ha sentido pasión verdadera es por su arte, o si usted quiere, por el aplauso.»

35. Vegeu N. OLLER, *Memòries literàries*, p. 292 i 351.

36. Vegeu text 1, apèndix II.

37. Recollida dins J. YXART, *Obres Catalanes*, Barcelona, 1895. En castellà, «Carta a Mr. A. Savine», dins *El año pasado*, Barcelona, 1896, p. 251-261.

38. Vegeu-ne la meua edició en aquest mateix *Anuari*, especialment l'apartat IV.

39. Vegeu text 5, apèndix I.

40. «La Barretina» va guanyar l'englantina d'or i es troba dins el recull *Pàtria*.

41. Precisament el maig de 1880 Victor Lieutaud (1844-1926), bibliotecari de Marsella, va venir a Barcelona i després anà amb Mn. Cinto a Vic, on va visitar els arxius i va ser objecte d'un homenatge literari que recull «La Veu del Montserrat» del 15.V.1880, segons nota de J. M. de Casacuberta i J. Torrent, *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. IV, Barcelona, Barcino, 1974, p. 226.

42. Vegeu text 7, apèndix I.

43. Publicat dins el recull pòstum *Disperses*, volum XXX de les *Obres Completes* de la «Il·lustració Catalana». Vegeu la carta 1220 de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. X (p. 16-17), la data de la qual ha de ser 14 de maig de 1896, que fou publicada a la revista del «Ateneo Tarraconense de la clase obrera» any XVI, núm. 2.

44. J. MOLAS, «Jacint Verdaguer», dins *Història de la Literatura Catalana*, vol. VII, Barcelona, 1986, p. 226-230, i «Els poemes llargs de Verdaguer: ideologia i forma», dins *Anuari Verdaguer 1987*, p. 19-31. R. TORRENTS, *Influències de la poesia neoclàssica en la formació de Verdaguer*, dins *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*, vol. III, en premsa, i «Les opcions estètiques del primer Verdaguer», dins *Anuari Verdaguer 1990*, p. 19-66. Vegeu també Enric BOU, «Models èpics en l'obra de Verdaguer: alguns problemes de gènere», dins *Anuari Verdaguer 1990*, p. 7-18.

45. Vegeu els treballs de Pierre Vilar, Ramon Pinyol, Joan Requesens, Pere Farrés, Ricard Torrents, Ramon Miró i August Bover dins *Anuari Verdaguer 1988*.

46. Vegeu Narcís GAROLERA, «Ideologia i literatura en les impressions verdaguerianes d'«Excursions i viatges»», Ramon PINYOL, «Les revistes literàries dirigides per Verdaguer. Una aproximació», i Isidor CÒNSUL, «Nedar i guardar la roba. Una actitud política de Verdaguer», dins *Anuari Verdaguer 1991*. En termes generals, vegeu Eduard VALENTI, *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos*, Barcelona, Ariel, 1973, p. 28-38.

47. Dins J. VERDAGUER, *Obres Completes*, Barcelona, Selecta, 1974, p. 1270-1272.

48. Vegeu R. TORRENTS, «Les opcions estètiques del primer Verdaguer», *op. cit.*, p. 23.

49. D'aquesta lectura de Schiller sorgí en Yxart el projecte de traduir per primer cop, senters, al castellà, drames d'aquest autor. La idea es concretà l'estiu de 1880, segons l'epistolari amb Narcís Oller. Yxart, que no concixia l'alemany, va treballar a partir de la versió francesa de Gerard de Nerval, segons carta a Narcís Oller del 22.XI.1880 (Ms. N.O.-1-2096, I.M.H.B.). Els *Dramas* de Schiller es van publicar a Barcelona, a la col·lecció *Arte y Letras*, en tres volums, els anys 1881, 1882 i 1886, respectivament.

50. Yxart llegí els poemes de Heine en francès, ja que a la carta a N. Oller del 26-XII-78 (Mg. NO-1-2087 de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona) li demana que compari la seva traducció de *La mur del Norte*, de Heine, amb la de Gerard de Nerval.

51. R. CABRÉ I MONNÉ, *Epistolari Josep Yxart-Narcís Oller*, tesi doctoral llegida a la Universitat de Barcelona el 26.VI.1985.

52. R. CABRÉ, *Cartes de Josep Yxart a Joan Sardà (1893-1895)*, «Els Marges» 24, i *Catorze cartes de Josep Yxart a Joan Sardà (1879-1883)*, dins *Miscel·lània Joan Fuster*, vol. VI, p. 161-201.

53. En una llarga carta a N. Oller del 14.XI.1874 (Ms. N.O.-1-2026, I.M.H.B.), Yxart comenta la concepció platònico-hegeliana sobre l'art que Charles Blanch exposa a la *Grammaire des Arts du Dessin* (París 1867), que arrenca de l'afirmació: «Tous les genres de beauté sont dans la nature, mais il n'appartient qu'à l'esprit de l'homme de les en dégager (...) L'artiste, qui comprend le beau, est supérieur à la nature, qui le montre» (p. 9), raonament que li serveix per defensar la funció educativa i moral de l'art a través dels camins de la veritat ideal absoluta.

54. D'ell llegeix les *Cartas de Monseñor Dupanloup, obispo de Orleans, a un miembro de la Academia de Santa Cruz sobre educación intelectual* (Barcelona 1871), d'influència neoplatònica. Versió castellana de *De l'haute education intellectuelle* (París 1866) a càrrec de Cecilio Navarro. En aquest llibre trobem la següent afirmació, tan propera a Verdaguer, com a l'Yxart d'aquests anys: «el arte me parece un intermedio entre la tierra i el cielo» (p. 166). En general, la seva posició respecte de l'art és molt a prop de la de Charles Blanch. De la lectura que el crític va fer de l'obra d'aquest teòric francès es conserva un comentari manuscrit a l'arxiu Yxart i, per la carta del desembre de 1876 (Ms. N.O.-1-2067, I.M.H.B.) adreçada a Oller, sabem la data de la lectura.

55. Si no assistí a les classes de Milà durant els anys que estudiava Dret, sabem que cursà l'assignatura «Literatura General» que impartia Milà durant el curs 1881-82, en un intent de començar la llicenciatura de Filosofia i Lletres. Alfred Opisso és testimoni que Yxart guardava els apunts d'Estètica, segons explica a *José Yxart y Moragas*, dins *Vida de periodistas ilustres*, Barcelona, 1923, p. 96.

56. A l'Arxiu Yxart es guarda un extens comentari manuscrit del crític, amb data de 1876, sobre la poesia i el teatre de Schiller.

57. Yxart coincideix amb Mme. de Staël amb afirmacions com: «Il parle à l'homme com la nature elle même, car la nature est tout à la fois penseur et poète». Mme. de Staël dedicà a Schiller els capítols 17 a 20 del primer volum de *De l'Allemagne*, París, 1968, p. 232. En el treball sobre Schiller, Yxart ja comunica a Oller la seva avinença d'opinió amb aquesta escriptora.

58. Carta d'Yxart Oller esmentada en nota 53.

59. *Ibid.*

60. Vegeu R. CABRÉ, *Josep Yxart: concepte de novel·la*, dins *Actes del setè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*, P.A.M. 1986, p. 43-46.

61. «Distingue a Schiller, como poeta lírico, la característica unió de la abstracció filosòfica, con la imagen fresca y sonriente, y el sentimiento intenso y delicado»: J. YXART, *Estudio sobre Schiller*, escrit en forma de carta a Narcís Oller. Ms. inèdit. Arxiu Yxart.

62. «No lo que en los libros se adquiere con la servil imitación, no es la poesía ni lo ha sido nunca. Hay que desechar las formas aprendidas y estereotipadas por las que espontáneamente ofrece el propio genio cuando existe; decir lo que se siente y como se siente, ver y vivir mucho y sondear, en suma, aquel cielo y aquel mundo, en los cuales segun la sublime expresión del poeta, existen muchas más cosas de las que soñó la humana filosofía, léase, la retórica»: J. YXART, próleg a Leandro FERNÁNDEZ DE MORATÍN, *Comedias escogidas*, Barcelona, «Biblioteca Clásica Española», 1884, p. 18-19.

63. Guyau, a *Les problèmes de l'esthétique contemporaine* (París 1884), entén la poesia com «l'expression dans le langage le plus sensible de l'idée la plus élevée». Com més «l'idée est haute et interesse la pensée, plus l'artiste doit s'efforcer d'interessar aussi les sens: rendre la sensation féconde et faire sortir la pensée, tel est, donc, le double bout de l'art» (p. 84). Considera el vers una forma gens artificial que té «son origine dans la nature même de l'homme» (p. 178), i opina que són «les mots simples, primitifs, concrets, qui seuls conviennent a ce langage, sont les plus souvent vieux comme le monde, le poète les force a recevoir et a rendre nos idées modernes» (p. 255).

64. Vegeu M. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de las ideas estéticas*, dins *Obras Completas*, vol. V, Santander, 1940, p. 108-109.

65. J. YXART, *Albert Savine. L'Atlantide*, «L'Avenç», III, núm. 25, de 29.II.1884. Reproduït dins *Obres Catalanes* amb el títol «Lletra a n'Albert Savine»; vegeu nota 37.

66. «La Revolución de Septiembre, con las agitaciones que la preparan y los grandes trastornos que la siguen, arrojan nuevo combustible á las llamaradas de la inspiración (...) la imaginación de aquella juventud se excita y mueve con extraordinario impulso: poniendo de un golpe á discusión los propios cimientos de la vieja sociedad española (la religión católica, la monarquía, la misma unidad nacional), convierte en racionales esperanzas positivas los sueños y declamaciones de un regionalismo ardiente, sólo tolerable en las estrofas del poeta (...). Por otra parte, la lucha y los avances de la impiedad, el olvido de toda condición histórica, el profundo desdén con que mira la revolución las tradiciones caducas de la antigua España, templan y enardecen por natural reacción el amor que sienten por ellas aquellos poetas: truecan su afecto, de platónico lamento de la poesía, en emoción real»: J. YXART, *La decadencia de los Juegos Florales en Barcelona*, IV.

67. *Ibid.*

68. Vegeu R. CABRÉ, *El concepte de Literatura Catalana en l'obra de Josep Yxart*, dins «1616», Anuario 1988, Sociedad Española de Literatura general y comparada, Madrid, 1989, p. 87-95.

69. Aquest poema esdevindria «Los Mossos de l'Esquadra» en ser incorporat al recull *Pàtria* (1888). Verdaguer s'hi refereix al *Discurs del Certamen Catalanista de Valls*, celebrat el 25.VI.1986, dins *Discursos-Articles-Pròlegs*, p. 38-41, i a *Obres Completes*, Barcelona, Selecta, 1974, p. 1269-1270.

70. També dins el recull *Pàtria* (1888).

71. Tots dos poemes es troben en el recull *Idil·lis i Cants Místics* (1879).

72. En aquest poema, Verdaguer, a través de l'ofici del barretinaire, exposa la transformació social dels darrers anys i com ha afectat els costums de la pàtria. Dins el recull *Pàtria*.

73. J. YXART, *La decadencia de los Juegos Florales*, IV.

74. Vegeu el text I, apèndix II.

75. Possiblement es refereixi a articles com el de Tolrà de Bordas encapçalat per un títol tan significatiu com *Une épopée catalane au XIX siècle. L'Atlantide*, París 1881; editat i anotat per Pere Farrés i Ramon Pinyol i Torrens dins *Anuari Verdaguer 1989*, p. 59-196.

76. J. YXART, *Diciembre*, dins *El año pasado*, Barcelona, 1886, p. 335: «Verdaguer acaba de publicar *Canigó* á tiempo de poderle hojear y ponerle notas al margen (...).» Vegeu text 2, apèndix II.

77. Un exemple de l'exigència literària que Yxart reclama de la poesia es troba en aquests mots, del tot aplicables a Verdaguer, segons l'alta opinió que en té el crític: «La poesia, señor hidalgo, es una cosa tan alta, que del mejor pueden tacharse la mitad y más; porque no admite término medio: o es cosa de muchachos, o es una maravilla inexplicable hasta ahora.» Però «basta haver sido poeta una vez para merecer este nombre». J. YXART, «*Poesies*» de Miguel Costa y Llobera», dins *El año pasado*, Barcelona, 1886, p. 91 i 93.

78. «*Canigó* me parece un poema más humano, y por lo mismo más interesante que *la Atlántida*, aunque siempre en las obras largas de Vd. la parte descriptiva y la parte lírica vencen con mucho á la parte dramática ó novelesca»: carta de Menéndez y Pelayo a Verdaguer del 25.I.1886, *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. V, pp. 108-110.

79. El que passa és que Sardà construeix la seva crítica des de la història del poema i de la relació de Verdaguer amb els Jocs Florals, i des de l'elogi de la seva capacitat de descripció i de la bellesa del seu estil, però en cap moment no es refereix a qüestions com la construcció interna del poema, la resolució de l'acció d'acord amb el conflicte que es planteja o el caràcter dels personatges i la seva emotivitat. Sardà fa una bona crítica, però es compromet menys que Yxart. Vegeu J. SARDÀ, *La Atlántida, Poema catalán por el pbro. D. Jacinto Verdaguer*, «*La Academia*» 7 i 15 de novembre i 7 i 23 de desembre de 1878; reproduït dins *Anuari Verdaguer 1989*, p. 200-211.

80. «Esta producción es un admirable poema descriptivo de forma bellísima y portentosa, malamente empleada en un asunto absurdo. Infelicísimo por la concepción, grandioso por el desempeño, es el poema del Sr. Verdaguer demostración evidente de que su autor es un poeta de primera fuerza, pero de inexperiencia y candidez notables; siendo juntamente acabada muestra de la imposibilidad absoluta de devolver la vida a géneros poéticos que han pasado para no volver»: M. DE LA REVILLA, *La Atlántida, poema épico de D. Jacinto Verdaguer*, «*El Liceo*», 2 i 9.II.1879; reproduït dins *Anuari Verdaguer 1989*, p. 212-218.

81. Riba va dedicar alguns articles a Verdaguer, després del pròleg a l'antologia *Jacint Verdaguer. Poesies*, de 1923. Al text escrit el 1945, *Centenari de Jacint Verdaguer*, Riba diu: «Ara és l'estil, ara és el tema; en general és un desequilibri entre el disseny i la realització, sobretot una certa indiscreció gairebé violenta amb què se'ns vol aclaparar o entendre (...). De vegades és fins i tot la inèrcia rotunda que ens sobta en mig d'una justificada expectació, que ens trenca barroerament la delícia, que corona la preciosa estructura d'un poema (...). No es tracta de simples minves en la tensió, de momentànies distraccions en la guàrdia, de mecàniques imitacions de la pròpia gran manera, com des de sempre han estat excusades al bon Homer: sentim que és alguna cosa que falla des del centre mateix, i per la qual el perill de ruïna és continu, si no és que la mateixa ruïna és actual. En desagradable simetria, qui recorre en conjunt la vida mateixa de Verdaguer hi observa la mateixa tosca inseguretat, la mateixa candidesa davant la pedra d'escàndol, fins que ve la rodolada catastròfica pel vessant de la maturitat. Només que el biògraf, que es mou, amatent a fer caça de tot, en el pla de la feblesa humana, perdona més fàcilment, i així és just, que no pas el crític d'art sincer, que tot ho voldria autènticament de la força i de la vigilància». Amb aquesta darrera frase sembla justificar indirecta-

ment el rigor professional del crític Yxart. Com ell i com molts d'altres, Riba acaba el seu article fent un elogi de la llengua poètica de Verdaguer. Vegeu C. RIBA, *Obras Completas*, vol. II, Barcelona, 1967, p. 489-490.

82. M. MENÉNDEZ Y PELAYO, nota final a *La poesía mística en España*, discurs de recepció a la Real Academia Española, dins *Obras Completas: Estudios y Discursos de Crítica Histórica y Literaria*, edició preparada per Enrique Sánchez Reyes, vol. II, Santander, 1941, p. 110. Verdaguer cita un fragment d'aquesta nota en el pròleg de la segona edició d'*Idil·lis i Cants Místics* (1882).

83. J. YXART, «Caritat. Poesías de Jacinto Verdaguer», dins *El año pasado*, Barcelona, 1886, p. 59. Vegeu text I d'apèndix II.

84. Textos 3 i 4, apèndix II

85. *Ibid.*

86. Text 3, apèndix II.

87. J. YXART, *Poesías y poetas*, I, «El Imparcial», Madrid, 28.VIII.1893.

88. Vegeu els següents exemples de la utilització de Verdaguer, per part d'Yxart, com a punt de referència obligat en l'evolució de la poesia del seu temps: a) al 1883, enceta l'article *Los mestres en Gay Saber* («La Il·lustració Catalana», IV, núm. 85; 6.V.1883; *Obra Catalana*, p. 134-138) amb una citació de Verdaguer relativa als inicis dels Jocs Florals («L'infant hermós, breçat en un vell escut dels nostres comtes») i s'acaba amb una referència a «lo sublim esfondrament de *L'Atlàntida*». b) Yxart, a la *Memòria del Secretari* dels Jocs Florals de 1885, hi inclou una clara al·lusió a Verdaguer en un context de definició d'un dels trets que considerava fonamentals del renaixement de la poesia catalana, el seu caràcter popular: «En lo renaixement de la poesia lírica entre 'ls pobles del Mitjà, no'n sé trobar un altre, com lo nostre, que, al sortir de la insípida Academia del segle XVIII, tota emperrucada, pera retornar á la verdadera inspiració dels camps y dels carrers, hi retorni més lliure, més expontáneament y ab menos resabis de convencionalisme. Del Rosselló á Valencia, de Valencia á Mallorca, s'alsa de sopte nostra literatura nova, ardida, sens rastre d'imitació de cap mena; s'alsa de sopte, semblant á la musa de Cabanyes: *lliure com las montanyas de la pátria, lleal com la espasa del bó*. Aquí lo poeta no procedeix dels llibres, ni ha sentit parlar d'escolas. Nascut á voltas ben lluny de nostres centres de cultura, mogut per lo sentiment patri, regira las runas del castell que ovirá desde sa casa, aprén las antigas rondallas en l'ascó patriarcal, reté en sa memoria la gráfica paraula dels llàbis dels que'l voltan, recull la imatge pintoresca, plástica, que li ofereix la naturalesa, sent bullir en son cor las passions de sa rassa, que en ell se renovellan per misteriosa evolució que la historia no explica, y un dia, inspirat, desconegut de sí mateix, lo veyém pujar, sens esperar-lo, aquestos grahons, ab la barretina encara á la espatlla, extranyat de sa gloria, enlluernat per los esplendors d'una major cultura, ignorant de tot lo que no siga sa inspiració y son entusiasme. ¡Quants n'hem vist al-sarse aixís d'entremitj d'aquesta formiguejant negror en que'ns apleguém! Venen de totas las encontradas del antich realm, com de las regions ignotas de la poesia realment sentida, la dels sentiments populars, la de la imatge no apresada, lo dictat clar y sens galas, la perfecta expontaneitat del sentiment, la perfecta independència del geni. Jo ho repetesch, senyors; en plé segle XIX, en mitj de nostres costums cada dia més incompatibles ab la primitiva y candorosa vida del art, no recordo un espectacle consemblant; entre las corrents de la literatura moderna de cada dia mes enamorada de la sinceritat y la veritat, no'n veig un altre de més sentida, y més verdadera» (*Jochs Florals de Barcelona, 1885*, p. 54-55). c) Al treball sobre «Prosa Didáctica» (*El año pasado*, 1890, p. 104-105), Yxart retreu a Josep Miquel Guàrdia, traductor al francès i prologuista de *Lo somni* de Bernat Metge, el seu menyspreu per la literatura catalana contemporània, amb aquests mots: «Aquí no hubo hasta ahora mas que *rimailleurs*, y así los mejores poemas de Verdaguer como las mejores colecciones de poesías mo-

dernas, no merecen mención alguna, en la antología titulada *Lo llibre d'or*, son contadísimos los dignos de alguna indulgencia y consideración. Esto afirma una y otra vez el Sr. Guardia sin traer como prueba de su aserto una sola cita, y confundiendo en un mismo desprecio a todos los poetas que figuran en aquella antología, así se llamen Verdaguer, Querol, Guimerà, Aguiló i, Milá... etc.»

89. J. YXART, *Revista de la quincena*, «La Vanguardia», 3.XI.1889, i dins *El año pasado* (1890), p. 338.

90. «(...) sols Guimerà entre nosaltres troba ja el crit que va a l'ànima i la fuctada que aixeca al més indiferent»: J. YXART, pròleg a Àngel GUIMERÀ, *Poesies* (1887); segona edició (1888), p. 34; també a J. YXART, *Àngel Guimerà*, Barcelona, 1974. p.38 i dins J. YXART, *Entorn de la literatura catalana de la Restauració*, Barcelona, «MOLC» 42, 1980. p. 222.

APÈNDIX I

Fragments de l'epistolari Josep Yxart-Narcís Oller referits a Verdaguer

1

Barna 13 de mayo 1877

Sr. D. José Yxart.

(...) porque Riera no ha tenido estos días punto de reposo por su cargo de secretario de los Juegos Florales y cuando ha podido descansar ha ido á hacerlo á Montserrat.

Esto último me lleva como de la mano a decirte que este año ha habido en aquella fiesta un verdadero acontecimiento y ha sido la aparición de un poema, *La Atlántida*, que ha escitado el entusiasmo de los mantenedores y ha valido al autor aplausos, coronas y felicitaciones de todo género. No sé si la obra está realmente á la altura del entusiasmo que ha producido porque no la he leído, pero el ventajósísimo juicio que de ella se hace es unánime entre los que la conocen y los fragmentos que he oído leer de ella me han parecido grandiosos y perfectamente versificados. El premio adjudicado fue propuesto á la Diputación por Riera y es á mi modo de ver el más útil y propio pues consiste en una magnífica colección de los mejores poemas que se conocen formando en conjunto unos 24 o 25 tomos lujosamente encuadernados. Además de esto se pondrá mañana á la Diputación que abra un concurso para premiar la mejor traducción en prosa castellana que se haga de la *Atlántida* para poderla imprimir «en regard» con el original á fin de que sea más conocida la obra. Si se acuerda el concurso no podrías tomar parte en él? El poema es corto (...).

Narciso

{Ms. Arxiu família Yxart. Altafulla}

* * *

Altafulla Mayo 77

Mi querido Narciso:

(...) Ya me has puesto febril y nervioso con cuanto me dices de la *Atlántida*. Me estaba ya mareando lo que decían los periódicos de esta obra, y me acuerdo que precisamente esta mañana después de la lectura de un suelto me he dicho: «lo 1º que escribiré á Narciso para preguntarle: qué hay de eso?». Con que ya véis. Remíteme en cuanto puedas un ejemplar é intentaremos presentarnos al concurso. Sospecho, sin embargo, que su lenguaje será un si es no es enrevesado, y yo no tengo aquí ningun diccionario catalán, y en casa solo uno bastante malo y vulgar. «¡Qué esta dificultad se ofrezca á un catalán, oh! vergüenza!» exclamará Riera. Pero Riera tiene talento, meditará y perdonará (...).

Tuyo

Pepe

[Ms. N.O.-I-2076, Arxiu Històric Municipal de Barcelona]

* * *

Tarragona Junio 1877

Mi querido Narciso: Heme aqui otra vez, entretenido en poner en orden los materiales recogidos durante mi breve y grata permanencia entre vosotros. Cruzados los brazos, y la vista en el vacío, veo pasar, con ayuda de la memoria y la imaginacion, la abigarrada serie de impresiones que han cambiado por esos dias el curso de mi atención y mis pensamientos. No desfilan siguiendo un riguroso orden cronológico, sino como les place y atropellándose mutuamente. Veo la celestial Danae, (...). Veo correr como perseguido por sus visiones y rompiendo por entre el primer grupo, al insigne autor de la *Atlántida*, que saluda con los ojos bajos, los relieves de una sagrada puerta.(....)

Tuyo

Pepe

[Ms. N.O.-I-2077, A.H.M.B.]

* * *

Mas Barberá 16 Agosto 1880

Mi querido Narciso:

(...)

Sobre la muerte de Bartrina, me escribe Guimerá y me dá algunos detalles de su entierro que sin duda ya conoces, entre otros, el de que puesto en guardia

el Obispo con lo ocurrido, y lo dicho en los periódicos puso dificultades á la celebración de funerales, y dejó por último la resolución afirmativa á la conciencia de J. Verdager. Yo no creo esto; pero el poeta lo comenta, con esta frase que le pinta: «no deixa d'esser poètic això». Es triste que ocurran aún casos semejantes; y se trastea el recuerdo de un hombre, infiriéndole menosprecios públicos, y alardeando de escandalizarse, sin ton ni son; y un poco de prudencia y sigilo, y otro poco de caridad é imparcialidad en la opinión pública, viendo como espectáculo natural, que cada cual muera como le parezca, con vendrían más que estas majaderías. Hemos de tardar mucho en ver semejantes pruebas, nó de ilustración superior; sino de simple sentido comun, provechoso para unos y otros (...).

Tuyo

Pepe

[Ms. N.O.-I-2094, A.H.M.B.]

5

Mas Barberá 25 Agosto 1880

Mi querido Narciso:

(...) Escribí á Aldavert para que mandara el tomo dels «Jochs» á Tarragona, no sé si estará allí ya. He visto y he ojeado un ejemplar. Me afirmé en mi primer juicio. En poesía solo la *Barretina* de Verdager, y los sonetos de Lieutaud revelan dos verdaderos poetas. Veremos la obra de Vidal y Valenciano, y ya puedes figurarte que desde ahora la refuto muy inferior á la tuya.

Tuyo

Pepe

[Ms. N.O.-I-2095, A.H.M.B.]

**Fragment d'una carta de Josep Yxart a Joan Sardà
amb una referència a Verdager**

6

Tarñá 26 Janer 1883

Estimat amic Sardà:

(...)

Per exemple, 'l retrato d'en Lopez... ¿quin assumpto, noy, per qui fós intelligent en lo seu art, y además lo hagués conegut? ¿I un paralelo entre ell i Salamanca? Los dos polos; l'un habia de domiciliar-se aquí per forsa; l'altre no podia viure més qu'à Madrid... L'un presta pel Brusi; l'altre pel *Liberal*. Als poetas bohemis del 58, se'ls và ocorrer dà un dinà de dos pessetas a n'en Sala-

manca; en López tenia á casa seva á un dels primers poetes catalans que té tant de bohemí com yo de rús... (...)

De ton ver amic,
Yxart

[Ms. 10,260, Col·lecció Teatral Artur Sedó, Biblioteca de l'Institut del Teatre. Editada per Rosa CABRÉ, *Catorze cartes de Josep Yxart a Joan Sardà*, dins *Miscel·lània Joan Fuster*, VI, Barcelona, 1993, p. 197]

* * *

Carta de Jacint Verdaguer a Josep Yxart

7

S. D. Joseph Yxart
Carissim amic:

Grans mercés per vostre bellíssim llibre *El año pasado*, que acabo de rebre, y sobre tot per les falagueres planes que dedicau à mos dos manats d'espigolera que he cullit en lo camp dels Pirineus y en lo camp de la Caritat.

Que Deu los beneesca als meu y al vostre, que es lo de nostres arts y lletres.

Manau y disposau de vostre agrait y afim. s. y a.
Jacinto Verdaguer Pbre.
Barcelona, 18, Janer, 1886

[Ms. J.Y.-I-360, A.H.M.B. Inclosa com a apèndix a la tesi doctoral d'Albert Bensoussan, *José Yxart (1852-1895). Théâtre et critique a Barcelone*, 2 vol. Université de Lille, 1982]

APÈNDIX II

1

CARITAT.- Poesías de Jacinto Verdaguer.

«Al excel·lentíssim senyor Bisbe de Barcelona.— Excm. Sr.:— Entrant al palau de Vossenyoría, fa alguns dies, quan més sovintejavan los desconsoladors telègrames sobre 'ls efectes dels terratrèmols d'Andalusía, vegí que multitud de persones á Vossenyoría feyan dipositari de sos dons y almoynes. L'un deixava diners, l'altre roba, l'un un parell de cadires, l'altre un moble de cuyna, aquest una taula que potser necessitava per menjar, aquell un coixí ò matalàs que tal vegada aquella nit trobaria a faltar... Un comerciant regalá 700 bar-

retines, que en eixes diades de fret rigorós abrigarán los caps andalusos un xich més que l'airós calanyès; un sacerdot, que no volgué anomenarse, deixá son manteu, i una viuda obligá á son fill de pochs anys á llevarse'l gaban y á deixarlo allí, tot esplicantli que sería per algun pobre noy d'Andalusía que estava despullat y que no tenía mare. Avergonyit y ab llágrimes als ulls me'n aní á casa á cercar mon òbol humil. ¿Què puch donar? me diguí á mi mateix, y aixís com si hagués sigut flequer hauría duyt un parell de pans, essent poeta, me creguí obligat á donar algun bé de Déu de poesia, *quod autem habeo, hoc tibi do*. Vuydí mes escorregudes carteres, aprofití algun retall, doní forma á alguna idea, y veusaquí la historia d'aquest petit llibre que, per nostres germans d'Andalusía, poso (besanties ab reverencia) en les mans de Vossenyoría, pura i senzillament com una almoyna del cor.— JACINTO VERDAGUER, Pbr.— *Barcelona, Janer 1885.*»

No seré yo quién, cogiendo entre los dedos el óbolo del poeta, lo mire y remire y le dé vueltas para aquilatar su valor. Aquí esto sería impertinencia. La moneda del comercio no puede considerarse ofendida de que la froten, la pesen, la arrojen, para que suene, sobre la mesa de mármol de un mostrador; la moneda de la caridad tiene derecho á mayores consideraciones: debe recibirse á ciegas y con humilde confianza. Aunque no fuí cuestor, cuando los terremotos de Andalucía nos hicieron ejercitar aquella virtud; aunque el poeta no depuso en mis manos el donativo, basta que sea tal para que retire á un lado la balanza. Además: ¡la lectura de la obra me ha sugerido tantas cosas que no se pesan ni se miden! ¡Es ya tan bello ese prólogo! Acabo de leerlo y me parece, no que le hayan deletreado mis ojos, sino que ha sonado en mis oídos pronunciado por el mismo Verdaguer. Le veo erguirse delante de mí tal cual es, con su aire tímido y modesto, embutido en su limpia sotana, extendida la derecha suplicante, puesta la izquierda junto al alzacuello, además que le es habitual, y con el que lo ajusta, como en la curva de una golilla, entre los cuatro dedos tendidos á un lado y el pulgar a otro. Levanta, entre desconfiado y digno, la frente anchísima, y sonrío con aquella sonrisa donde se pintan extrañamente confundidos la malicia del hombre de ingenio y el candor algo afectado del sacerdote. Quizás producen este efecto los delgados labios que pretenden disimular con su benevolencia lo sereno y escrutador de la mirada. Así como es, le miro delante de mí, recitando el prólogo al obispo, con su voz meliflua, su dicción pura de vicense; lo dice sobre todo en tono muy bajito, muy bajito, como un finísimo caballero. Este es Verdaguer. Este sacerdote es el poeta más aplaudido y famoso en nuestra patria; este joven, de tan suaves modales y actitud casi encogida, es el enérgico y arrebatado autor de las ingentes imágenes de la *Atlántida*; este cortés caballero, es el pobre muchacho, el labriego de Vic. ¡Calumniemos ahora por injusta a la sociedad! Será común y trivial, si se quiere, mi exclamación, pero conviene advertir que Verdaguer es el hombre que con más razón la sugiere entre nosotros. Aquí donde se prodigan tan necias reverencias al dinero, puede sacársele á plaza como protesta viva contra las quejas del talento ignorado que se lamenta del olvido y la injusticia. Consuela ver el ingenio, sólo el ingenio, el nudo ingenio, como si dijéramos, car-

gado de honores en la persona de Verdaguer. ¡Como si el hecho nos honrara á todos! Este muchacho, nacido en el ahumado hogar de un *mas*, escribe un día unos versos y los remite al Consistorio de los Juegos Florales. ¿Alguien supo ver en aquellos arañazos del cachorro la garra del león, y concedieron al autor un *accèsit*. Si estaría él ageno de lo que aquello significaba, y de todo lo relativo á la ceremonia, cuando pocos momentos antes de celebrarse, se presentó al Presidente, acompañado de su padre, ambos vestidos de labradores. Iban á preguntar si aquel era traje bastante decente y propio para asistir á la fiesta. ¡Cómo si era propio!... Y el más oportuno, sin duda*!... El público vió con sorpresa levantarse de en medio de sus apretadas filas, para acercarse al pomposo sillón presidencial de la Reina, á un payesillo imberbe, y con barretina. ¿Qué pasaría por su cabeza, si su emoción le permitió comparar con aquel instante su vida habitual? aquel gran concurso de gente que le aclamaba, con una feria de su lugar donde era uno de tantos palurdos; aquel estruendo de músicas y palmoteos con las horas de la solitaria siesta en el campo; aquel espectáculo de banderas y colorines, colgando de los artesones, que le parecería le saludaban también ondeando, con el techo de su cuarto! Ese fué el primer triunfo del autor de la *Atlántida*. Mistral le dijo: «Tu Marcellus eris» y acertó. ¡Mistral, otro poeta como él nacido en un *mas* y llegado también á la gloria, no con las sandalias del Apolo griego, sino con terrosas alpargatas!

De aquel punto partió para llegar donde se halla ahora. Á su talento ha debido la mayor fortuna para un poeta, en un país donde el serlo no es oficio lucrativo: una situación independiente que le permite dedicarse á escribir cuándo y cómo quiere. Desde este punto todo han sido elogios y coronas; ha estudiado lo quiso, viajó por Europa, y el niño labrador de Vich, exactamente como aquellos pastorcillos de los dorados cuentos, de las luminosas rondallas de la Edad media, ha habitado los palacios y se sentó á la mesa de los Reyes de España.

D. Antonio López quiso honrarse, honrándolo, y si el uno comprendió que era acción hermosa proteger á un genio, éste era también capaz de admirar el genio de los negocios, y á una de las más nobles figuras de nuestra época. ¡Pareja singular la que formaban aquellos dos hombres! Al sorprenderse en la cumbre, llegados á ella por sus opuestas vertientes, debían reconocer entre ellos un lazo común: todo lo debían á sí mismos. Y si el genio es siempre uno, aunque diferente y múltiple en sus fases, sin duda el poeta y el negociante se considerarían más semejantes entre sí, que entre sus respectivos colegas inferiores. ¿Acaso el realizar estupendos proyectos mercantiles que mudan la faz de un pueblo, no requiere imaginación soñadora para concebirlos en toda su grandeza? ¿Acaso la intuición, la certera perspicacia, no aprendida, don nativo que elevó á López á la fortuna, no es aquella misma intuición poética, no aprendida tampoco, que elevó á Verdaguer á la gloria? Los antiguos la representaban con una llama vivaz y súbita, brotando como un penacho de la frente; no como pálido rescoldo que re-

* Yxart es fa ressò d'opinions com la de Milà a *Anyorament*, publicat a «Calendari Català» el 1867 (MILÀ, *Obrs Completes*, vol. V, Barcelona 1893, p. 238-240), on insisteix en la necessitat d'honar el «vestit provincial» i conservar sobretot la barretina.

quiere continuamente el soplete para arder. El talento de ambos había surgido como la llama, y no había sido nunca el rescoldo del estudio y de la educación. Esto bastaba sin duda para que se sintieran hermanos.

Tanto era así que para convertir en poesía las empresas del uno, le ha bastado al otro barnizarlas con el lenguaje poético sin alterar su realidad, como vamos á ver en los siguientes versos. No los leerá sin admirarlos, quien tras la poesía escrita, imagine la poesía *vivida* que se desprende de la cohabitación de aquellos dos hombres ilustres.

Á LA MORT DE D. ANTONI LÓPEZ

Del mar de Catalunya en la ribera
s'arrelá de Cantabria un arbre altiu;
ombra donava á la marina entera,
desde'l port de Barcino al seu nadiu.

En sa robusta soca s'amarravan
los vapors de llevant y'ls de ponent,
los que á Espanya ses illes enflassavan
de llurs esteles amb lo fil d'argent.

Saba de cedre y de gegant la forsa
tenía, tot batentse ab l'huracá,
deixava á la formiga dins sa escorsa
sa casa obrir y atresorar son gra.

Del anyell joguinós y les ovelles,
á sa ombra ressonava'l tendre bel;
fabricavan les místiques abelles
ses bresques oloroses dins sa arrel.

Molts aucellets, al só de ses canturies,
cada matí veníanshi á bressar,
amorosos voltantlo, á voladuries,
com los nevats coloms llur colomar.

Tenía moltes branques i penjavan
de cada branca milenars de nius,
d'agrahiment bells cántics ne rajavan,
murmuris dolços i ateteigs festius.

Á cada bes del ayre que'l movía
una pluja de fruyt queya á sos peus,
solada d'or que'l poble recullía
en plasses, ports, riberes i conreus.

¿L'arbre ha caigut! Jo li diguí, ans de caure
al colp terrible de la mort cruel:
—¿De tos recorts quín més te ve á complaure,
avuy que aixequés ta brostada [al cel?]

¿Es d'haver vist á la ombra de tes branques
infantes, reys y prínceps solaçar,
com voladuria de gavines blanques
jugant ab les escumes de la mar?

¿Es d'haver, davant ells, de una á una,
fet desfilar vint naus á llur servey,
collar esplèndit de brillants que engruna
lo vassall á les plantes de son rey?

¿D'haver sentit l'esclat de la grandesa?
¿D'haver gosat la flayre del amor?
¿D'haver passat per ones de riquesa,
sense deixarhi, ni tacar lo cor?

¿D'haver mitx segle, com marina roca,
ab l'ona, 'ls vents y la maror lluytat?
¿D'haverhi, com corona de ta soca,
honors y gloria y cors amichs lligat?

—Nó, —'m respongué—, mos díes més felissos
no me'ls doná la gloria ni'l plaher,
sinó l'orfe, lo pobre, 'ls malaltissos
que prengueren mon tronch per respatller.—

He dicho que esta poesía era de las mejores del tomo, seguro de hallar alguna otra que le igualara, aunque pocas. No he de faltar ahora á lo prometido, aplicando á ellas el lente. Siempre he creído que para juzgar el valor y el carácter de un poeta, no hay cómo exhibir su propia obra á quien sabe leer. Además, Verdaguer está ya juzgado, y nadie ignora que su íntima personalidad estriba en dos grandes condiciones que no suelen verse juntas: el sorprendente poder de crear imágenes grandiosas, por lo sublimes, y por sus dimensiones casi diré materiales; y la ternura y suavidad del sentimiento otras veces, en composiciones cortas. Pasa de un extremo á otro. Vacía una esfinge colosal de una sola pieza, tomando por bloque toda una cantera, y luégo coge con delicada mano la tierna mata que arraiga entre sus hendiduras. Á mí me gustan más algunas de esas florecillas y brotes, que muchas de aquellas imágenes. ¡Es tan fácil incurrir en el defecto de crearlas, sólo por el gusto de crearlas! Si la pasión humana no las anima, ¿qué vienen á ser entonces sino colosales artefac-

tos de cartón ó una serie de fantasmagóricas pinturas de linterna mágica? Observad que casi todos los grandes escritores, á quienes distingue imaginación extraordinaria, absorbidas sus demás facultades por ella, acaban lastimosamente por convertirse en fabricantes de metáforas, obedeciendo á un desequilibrio fatal de su genio. ¡*Culpa envidiable!* pero culpa al fin. Nace entonces aquel género, tan próximo de lo enfático, de que han sido modelos en Francia: Víctor Hugo en sus últimos tiempos, Pelletán, en su *Profesión de fe*, y entre nosotros Castelar en la oratoria. Verdaguer se ha curado á tiempo de ese mal con sus *Idilis y Cants místichs*, sus *Cansons de Montserrat*, y el mismo tomo *Caritat*; pero en la tan elogiada *Atlántida*, que le ha valido su renombre en España y en el extranjero, me asombra á veces, pero no me conmueve. Nadie osará decirlo, porque la fama consagró el poema á la faz de todos los adalides de las lenguas romanas, y se ha repetido hasta la saciedad que por Verdaguer gozamos de la gloria de poseer un poema en nuestro siglo; pero si fuéramos á investigar, ¡cuántos repiten enfáticamente estas palabras sin haber leído la *Atlántida*, sin proponérselo nunca, y sin importárseles un bledo de que tengamos ó no un poema! ¡Poseer un poema! Después de todo... qué? Hay cosas que á fuerza de ser vagas y convencionales llegan á ser cómicas. ¿Por ventura, un poema épico, valdrá más sólo por ser tal, que un magnífico drama, una novela superior, ó un tomo de poesías modesto, pero todo él poesía? Pues yo he de confesar mi torpeza. No oigo hablar de los grandes poemas sin que imagine un gran infolio, muy pesado, muy enojoso, muy farragoso y anti-poético, sobre el cual se han caído de bruces dormidas muchas generaciones, sin confesarse unas á otras su debilidad, antes al contrario, pasándose el infolio de mano en mano, y engañándose sucesivamente con exclamaciones de elogio. Imagino un gran poema como una serie de versos largos con numeritos y asteriscos sobre cada palabra, y notas eruditas, corolarios, aclaraciones, etc. en columna cerrada, para entretenimiento de sabios y filólogos. ¿Para qué queremos un libro así? La *Atlántida* de Verdaguer no ha llegado todavía á este lastimoso estado. Sus pasajes más bellos campean aún immaculados y claros en las páginas, pero yo sigo teniéndola por obra más digna de estudio que amena. Allí está en mi reducida biblioteca entre los mejores libros, algunos del mismo Verdaguer. Cuando me falta alguna palabra gráfica que recuerdo he de encontrar allí, saco el libro y lo hojeo; cuando quiero mostrar á dónde alcanza nuestra lengua manejada por un gran escritor, abro el libro y leo también. Es para mí á la vez un diccionario y una colección de trozos selectos. Pero cuando deseo paladear un instante el licor suave de la poesía que recrea y embriaga, no acudo al poema, la verdad, sino á otras poesías más humanas y más intensas, del mismo Verdaguer acaso. Y no digo, con esto, que posponga lo grande y poderoso, á lo nímio y tierno. Pospongo, en general, lo grande por la imaginación, á lo grande por el corazón, á la pasión intensa que llega al alma, ó la sumerge en cierta atmósfera de idealidad, harto conocida de los aficionados á la verdadera poesía.

[*El año pasado*, Barcelona, 1886, p. 49-59]

**CANIGÓ. Lleyenda pirenayca del temps de la Reconquista,
por Jacinto Verdaguer**

Un gran poeta ha dicho: «El espíritu se engrandece con sólo aspirar á un alto fin.» No es Verdaguer de los que descuidan el aviso de su colega. Con ésta van dos veces que aspiró á llegar de un aletazo á las alturas de lo sublime.

«En alas de una nave» como dice él, cruzó ayer el Océano, y allá en las noches estrelladas, bogando suspendido entre dos infinitos, la llanura de las aguas sin límites y la bóveda del cielo sin medida, vió surgir todo un continente, tragado luégo por inmensa vorágine, donde otros hubieran visto cuando más algún pececillo coleando, ó alguna sirena mitológica. Aquella visión gigantesca asombró por su grandiosidad, y á pesar de lo demás que dijeron los críticos de entonces, una observación capital resalta sobre todas: la descripción de lo sublime físico es lo mejor del poema.

Hoy con el bastón herrado del excursionista, trepa Verdaguer á los Pirineos, y de nuevo lo sublime físico formará cuerpo de su obra. Ayer un continente que se sumerge; hoy, una cordillera que se mantiene enhiesta, teniendo por zócalo esta parte de Europa, separando dos naciones y dominando dos mares.

Verdad que el poeta entrelaza en su descripción, refiriéndola en lo posible al *Canigó*, una leyenda de la Reconquista y un cuento de hadas; pero, la leyenda no hace más que sombrear las vertientes de la montaña como un bosque espeso, y el cuento de hadas envuelve sus picos en flotantes brumas; la cabeza del gigante fulgura siempre por encima de todo coronada de nieves perpetuas.

El conde Tallaferro, con su hermano el conde de Cerdaña, armó caballero a Gentil, su hijo, en una ermita del Canigó, cuando en la romería que sigue á la ceremonia, sorprende los amores de Gentil con una simple pastora, Griselda, y opónese á ellos rudo y áspero. Mas sobreviene en eso súbitamente una invasión de moros, acuden todos á las armas, y Gentil parte á caballo al castillo de Arriá, donde fue apostado para resistir al enemigo. De allí divisa una noche pensativo la cumbre del Canigó, y estando absorto en su contemplación, le habla su escudero del hechizo mágico de las hadas que moran en la cima, y de su poder omnipotente. Gentil se acuerda de su amada. «¿Quién sabe si le darían ellas un talismán para gozar del amor de Griselda?» Ya parte, ya desertó sus banderas, ya olvidó su patria; llega, y Gentil es víctima de la seducción de Flordenieve, la reina de las hadas del Canigó. Flordenieve le muestra sus palacios fantásticos, recorre con él sus dominios en el Pirineo; las hadas sus sirvientas le cantan las leyendas del país. Pero en esto los dos héroes Tallaferro y Guifre acudieron á la lucha con los invasores. Desbandado su ejército, Guifre sorprende á Gentil en brazos de las hadas, y ciego de cólera por su criminal desertión, lo mata y lo arroja de la montaña abajo. Cuando ya transida de pena iba á enterrarlo Flordenieve, un escudero le arranca de los brazos el cadáver y baja con él á la ermita de San Martín. Allí encuentra el padre de Gentil, á Guifre, el matador, al obispo Oliva, gran figura de la historia eclesiástica de Cata-

luña que Verdaguer quiso diseñar en el fondo del cuadro. Guifre confiesa su crimen, el padre intenta furioso tomar venganza en él, el obispo se interpone entre ambos, y el uno perdona y el otro se arrepiente. Tras el entierro de Gentil, el resto del poema canta la fundación del monasterio en que expiará su pecado el conde de Cerdaña, el llanto de su esposa Guisla, la locura de la desdichada Griselda, y por remate, la conquista religiosa de la comarca por Oliva, siguiendo á la defensa armada del guerrero.

He aquí el cañamazo de esa leyenda; hemos debido diseñarlo, siquiera con simples puntos, para ir señalando sobre él de un modo inteligible, cuáles nos parecen las más acertadas labores del poeta.

Como se ve, fué sin duda su designio esta vez vivificar su descripción de la sublime montaña con dos notas más, el color suave de la fantasía, y las ternezas y pasiones del corazón. Así se enlazan los tres elementos principales, se quiebran, se realzan mutuamente, prosiguen entretrejidó formando todo el poema. Los mismos personajes los representan. Tallafarro y Guifre son, como la montaña, rudos, salvajes, comparados por el poeta, en sus caídas y en sus esfuerzos, al abeto que se derrumba, al peñasco que asombra. Oliva, colosal en sus proporciones, como mal labrada estatua bizantina en bizantino pórtico, personifica la Iglesia subyugando y trayendo á la civilización á aquellas sociedades bárbaras: concesión del poeta-sacerdote á sus lectores católicos. Gentil, Griselda y Guisla, más humanos en la talla, más tiernos también, lirios, arbustos coronados de flores. Flordencieve es toda de fantasía, tenue como la materia de su nombre, vaporosa, esfumada, un soplo, un hálito. En este conjunto de tan varios y diversos componentes, halla cada cual su cuenta; grandiosidad y energía, quien gusta de vigorosas descripciones; ternura y melodías suaves, los amantes de lo bello; una intención poético-moral, los lectores piadosos. De igual modo en los estudios que debieron de preceder al poema, fundiéronse seguramente en un crisol la orografía y la geografía para las descripciones, la historia civil y eclesiástica para la verdad, la concepción poética para trazar el argumento.

Pasemos ahora á nuestras impresiones de lector. El argumento nos parece harto sencillo, y en su desarrollo dramático escaso de interés; una vez leído el poema, queda reducido á un pretexto. Fáltale sobre todo pasión y el atractivo de sus luchas. Se ciernen á veces los personajes en un mundo tan ideal, que no podemos participar de sus desventuras. Gentil abandona á Griselda y se enamora de Flordencieve, como todos los amantes subyugados por un poder sobrenatural, casi sin esfuerzo alguno, y á la enunciación del autor. Sus nuevos amores carecen de fuego, sin duda porque el estado eclesiástico del poeta, como se comprende, no es el más adecuado para pintar libremente el ardor y la vehemencia de la pasión humana. Guifre comete también su crimen como un héroe legendario, en un par de estrofas, de golpe; Tallafarro el padre, tras el formidable estallido de la ira, pintado por cierto magistralmente, le perdona con la misma rapidez cediendo á nuevo influjo sobrenatural: la caridad cristiana. De modo que en los más dramáticos momentos, el verdadero drama cede el paso á la lírica ó á la descripción. Exceptuemos sin embargo dos pasajes, superiores en mi concepto. Es el primero, el entierro de Gentil, realizado por un sentimiento

poderoso, pintada á maravilla la emoción de los acompañantes, de soberbio efecto la intervención de la naturaleza toda, que llora y se yergue al paso del féretro. Todo es hermoso en aquel episodio, pero en él figura el padre, y, en este punto, en vano aguardamos su profundo gemido de dolor que ha de desgarrarnos el alma. Harto sentimos qué supremo esfuerzo se requiere para imitar á la naturaleza en tan aguda nota, pero la misma dificultad aviva nuestra curiosidad exigente... El poeta dejó caer aquí la pluma trazando algunos rasgos que no están á la altura del resto... Como aquel pintor griego, en caso análogo, sintiendo su impotencia, veló el sublime rostro de un padre dando sepultura a su hijo.

Otro pasaje hemos señalado por muy bello: todo el canto de *Guista*. La despedida de los dos esposos, el arrullo quejumbroso de la viuda, su encuentro con Griselda (feliz y bien hallado episodio), nos parecen tiernísimos, desde:

Camí de Cornellá, lo compte Guifre

al bello final:

No pot plorar aixís Griselda hermosa,
que, senzilla com es, tot ho endevina;
no pot plorar aixís, que sempre es seca
la més crua tempesta de la vida;
y no podent sa pena desfogar-se,
va á enterbolir sa testa juvenívola
fentli perdre lo seny, hermosa estrella
que s'acluca en la nit de la follía.

Mas á todo supera la parte descriptiva del poema; la pintura de los Pirineos catalanes, sus más elevados picos que dominan vastas extensiones, y donde no suben las nubes si no es en *las alas de fuego de la tempestad*, los puertos que obstruye la nieve en remolinos, los ventisqueros y los valles, collados, puentes y villas, todo adquiere aquellas proporciones colosales con que suele asombrarnos Verdaguer; nunca es obstáculo el tamaño á que el poeta acierte con una imagen más portentosa aún. En vano la naturaleza intenta fatigarle; ciérnese sobre ella altivo. Dos nuevos cuadros quedarán como muestra de tan supremos esfuerzos del arte: *La Maladetta*:

Véusela aquí; mirau la gegantina altura.

El paso de Aníbal:

Les gojes de Mirmanda, de Vallespir y Alberas.

Lo grandioso sucede á lo grandioso. Por un delicado rasgo del arte de la composición, la ronca y belicosa cantata, de amplísimas estrofas de un movimiento soberbio, termina deliciosamente con un trino de tiple:

¿Qué hi ve á cercar á Europa de l'África'l lleó?

¿Qué hi ve á cercar? ve á båtres ab l'áliga romana,
la terra no es prou ampla per dos rivals tan forts;
ve á traure de son trono del món la sobirana,
á Roma ó á Cartago ve á obrir lo camp dels morts.
Per què á morir volavau aixís, tribus guerreres?
Per què pastors no us feyau d'aqueixes torrenteres?
Les fades de Mirmanda, de Rosselló y Alberas
dançavam aquell día dins lo Bosquet dels Horts.

La propia energía en los episodios de batallas. Dudo que en lengua alguna pueda lograrse más concisión, más vertiginosa rapidez de la que hay en los cantos *Tallaferro* y la *Fossa del gegant*. Con sólo la valentía de la expresión y la brevedad del ritmo, frecuente, rápido, como pulsación febril, logra el poeta efectos sorprendentes:

Lo compte Tallaferro, va com lo vent
volant per les altures, del Pirineu.

Y en el otro canto, todo aquel pasaje que empieza:

Tu que d'una gambada, passas lo Tech,
obre ton uil de pedra, pont de Ceret,
que de fills de Mahoma, no'n veurás més.

Pero no es posible señalar todas las páginas en que nos arrebatara la épica inspiración del autor, ya venciendo á la musa popular, ya emulando en algunas estrofas, con nuevas imágenes, á los grandes poetas épicos.

¡Cómo contrastan semejantes episodios con las descripciones de los amores de Gentil y Flordenieve, sus paseos por las aguas en fantástica góndola, sus viajes por los aires en carroza de oro, los cantos de las hadas, los palacios de hielo! El autor parece complacerse en tales contrastes: pintor que baja del alto andamiaje donde trazó á brochazos sobre ancha bóveda vaticana un mundo colosal, para tomar la paleta de marfil y los pinceles del miniaturista. Apura en la tarea los colores más ténues, las más fugaces tintas, los tonos esfumados de la fantasía. Como en todas las descripciones análogas, el oro, las piedras preciosas, los irisados reflejos de la luz en las columnas de hielo, las blancas hojas del almendro en flor, el gotear argentino de las grutas, componen el escenario. Admiramos la facundia de imaginación que tales maravillas concibe, mas no acertamos á verlas construídas. Hay más; si lo consiguiéramos en la realidad, creo que tan extraña amalgama de materiales preciosos, quebradizos y fulgentes, produciría bien raro efecto. Y sin embargo, aquellos cantos son quizás los que más recomendaría á los *dilettanti* de la forma. Nun-

ca la lengua catalana pareció en ningún libro tan musical, tan rica y sonora; pasajes dulcísimos hay que no desdeñarían ni Ariosto ni el Tasso, esos dos tenores de la poesía épica, como los llamó no sé quién.

La conclusión del poema no nos complace. Sin duda se consideró obligado el autor á resumir su triple concepción en un canto final, en una suerte de apoteosis, é ideó la peregrinación de los ministros de la religión cristiana á la cima del Canigó para plantar en ella la cruz, y ahuyentar para siempre á las hadas, hermosas hijas de la superstición gentílica. Mas, en realidad, nos parecen aquellos alternados coros, en los cuales se entretajan á manera de canto llano, algunos versículos en latín, uno de tantos apéndices raros, que, no sé por qué extraña fatalidad, suelen ser el obligado extravío de los autores de poemas. El poeta se acordó de que era eclesiástico, y se desprende de las últimas páginas de su obra olor de incienso, y chisporrotean los pálidos cirios, tras habernos arrebatado con su fiera energía, y deleitado con melodías idílicas.

Volvamos la hoja; volvamos, alta la frente, á repetir la lectura:

Ab son germá, lo compte de Cerdanya,
com áliga que á l'áliga acompanya,
devalla Tallafarro de Canigó un matí.

[*El año pasado*, Barcelona, 1886, p. 317-328]

3

POESÍAS (fragment sobre *Lo somni de Sant Joan*)

De incurrir en lo pueril no se libra, con ser él quien es grande é insigne poeta, el presbítero Jacinto Verdaguer, en su *Somni de Sant Joan*. Tengo el sentimiento religioso por el más sublime, el más poético quizás, y el que mayores bellezas puede inspirar á una imaginación ardiente, y pasiones más profundas á un corazón hecho ascua; encantan los autores místicos de cualquiera religión que sean, pero hallo también que sus altísimas lucubraciones y su vuelo flamígero no son para prolongarse mucho tiempo. El entendimiento humano se cansa pronto de la abstracción; á la imaginación la fatiga á la larga lo que no tiene cuerpo de realidad presente, ó fin inmediato, y con frecuencia en las lecturas de las obras místicas nos sobrecoge el temor de que estamos siendo víctimas de una ilusión extremadamente cándida, digamos, monjil, que toma por ternezas las niñerías y por sentido, la convención de lo exquisito.

Esta vaga impresión general me ha producido en más de un pasaje la última obra de Verdaguer. El autor ha tomado por tema cantar el amor al sagrado corazón de Jesús, y ha ideado con este objeto una leyenda muy sencilla. S. Juan en la sagrada cena, recostando la cabeza sobre el pecho del Maestro, ve en sueños desfilar á todos los santos que han hecho de su amor idolátrico á Cristo una religión, y se presentan á sus ojos en proféticas visiones los grandes

efectos de este amor abrasando al mundo. En estas célicas visiones transparentes y en la expresión de aquel sentimiento de infinita ternura, Verdaguer ha empleado sus colores más tenues y su más melodiosa fraseología. No hay poeta entre nosotros que haya sabido hallar en el catalán mayor dulzura, y más diafanidad (cualidades que no le son muy comunes), unidas á cierta naturalidad humilde de sencillo labrador. En este concepto, su última obra es primorosa: Pero intrínsecamente considerada, adolece, á mi ver, de aquella puerilidad inherente al sentimiento místico cuando refina y sutiliza sus piadosos piropos, y de aquella monotonía que trae consigo la larga procesión de santos y héroes, vistos por un mismo y único aspecto. A cada uno de ellos debe caracterizar el autor con un rasgo, y atribuir nuevas excelencias en el fuego ó en la forma de su pasión. Puesto en esta necesidad, adviértese pronto la fatiga, y la vuelta de parecidas imágenes.

Halla sin duda el lector grata é intensa poesía de pronto en la de S. Juan de la Cruz (que por cierto parafrasea muy bien Verdaguer), pero se distraerá sin poderlo remediar con las similares. En cambio, en cuanto llegue á S. Pablo, ó á S. Vicente de Paul, volverá á oír la voz del verdadero poeta. Oigale decir por boca del primero:

Del Evangeli com llevar divina
yo sembro la doctrina,
la sembro als quatre vents per terra y mar;
los llamps de ma paraula y de ma ploma
ván de Damasco á Roma
fent á los homes y'ls deus agenollar.

Oiga al gran varón, apóstol de la caridad, que así puede alzar la fe en sus altares de oro, como el mundo descreído en pedestal de piedra:

De Caritat yo tinch l'ánima encesa,
pobres del món, jo us porto dins mon cor;
veniu á mí, m'atrau vostra pobresa
com al avar sedent lo drinch del or.
Fills del vici, veniu; nins sense mare;
rosegalls del plaher, cors en perill,
veniu; als orfes jo faré de pare,
al pare abandonat faré de fill.

¿Por qué tras las reblandecidas notas de un amor cuya esquisita intensidad habéis sentido sólo breves instantes, leéis más á gusto estos versos, ó el admirable Apocalipsis? Porque el verbo se ha hecho carne, el sentimiento inefable se ha concretado en un fin que comprendéis sin esfuerzo; porque al amor místico se ha unido el humano: fusión que es la esencia del cristianismo.

[*El año pasado*, Barcelona, 1888, p. 292-295]

JESÚS INFANT.-NAZARETH, per Mossen Jacinto Verdaguer

Creo que ya lo dije otra vez... (El lector ha de excusar estas y otras repeticiones, inconveniente inevitable de mi tarea. Trato siempre de los mismos autores, y es forzoso repetir á veces lo mismo.) Lo que dije ya es que Verdaguer, —una de las imaginaciones poéticas más potentes de España en la actualidad— es á un tiempo un pintor mural y un miniaturista. Sus grandes pinturas murales són: *La Atlántida*, *Canigó*, algunas poesías sueltas; sus miniaturas: *Idilis* y *Cants místichs*, *Caritat*, *Lo Somni de San Joan*. A ellas añadió el año pasado otro volumen, —chico, de bolsillo, —que contiene composiciones bíblicas: *Jesús Infant.-NAZARETH*.

El carácter de la obra es el mismo de *Lo Somni*: místico en el fondo; la forma, popular, sencilla, íntima. Como en las orlas iluminadas de los antiguos devocionarios, el poeta entrelaza y perfila plantas, pájaros, ángeles, emblemas místicos, con algunas figuras de simples contornos y de belleza recogida, espiritual, prerafaélica. El dibujo es exquisito, el color vivo y puro: todo resalta sobre el fondo de oro de la concepción ideal. Con ser las figuras (el niño Jesús, la Virgen, San José) de sobrenatural belleza, tienen, sin embargo, aquel porte casero y plebeyo con que los acercó á los míseros mortales la poesía popular, el candor de los primeros pintores sobre tabla, la piadosa confianza de los humildes y los devotos, que raya en la irreverencia. Esto es lo profundamente tierno y poético de lo maravilloso cristiano. Cristo, su Madre, los santos, descienden á la condición, no sólo de hombres, sino de los más humildes, los más miserables, los más despreciados. La Sacra familia es simplemente en el libro de Verdaguer, la familia de un carpintero de Nazareth, pero á esos pobres artesanos les lavan los platos y les ponen la mesa ángeles y serafines. El poeta pide al Niño que se deje ver entre aloes y malezas subiendo por el camino de Séforis; que se deje ver con su túnica de obrero, polvoriento con el polvo del taller. Jesús es un rapazuelo que vagamundeá, corre juega, *terreja* por aquellas calles y caminos, pero amansa los leones en sus cavernas, alivia á sus padres de pesada carga con sólo tender las manecillas, le obedecen las plantas trepadoras torciendo su rampante crecimiento, y los arroyos su curso por no mojarle el pie descalzo; le arrullan los ángeles tocando el violín (como en las tablas pintadas), tiene visiones grandiosas:

Lo sol de Grecia li riu,
l'alena'l sol de la Arabia,
veu l'Egipte soterrat,
en son fossar de piràmides,
veu á Cartago cayent,
y veu á Roma que s'alsa
afalconant ab lo món,
sols per ferlin presentalla.

Todas estas concepciones son sin duda bellas (mucho, *Jesús en lo temple.— Galilea.— Dolsa cárrega—Sopluig*) y de una forma particularmente exquisita, áurea, limpia, notable por su sencillez encantadora; pero, al cabo, aquel sentimiento místico, los diminutivos cariñosos, los mimos y ternezas, las efusiones líricas, rayan en lo pueril, en lo insignificante, para quien no participa de tal embeleso, no ya religioso, sino al alcance únicamente de las mujeres devotas. Alguna vez que otra, rasgos poemáticos como el que cité, nos recuerdan al autor de vastos poemas. En un par de versos de romance, modestos, sencillos, encogidos, hace caber, como jugando, las más colosales imágenes, los más altos conceptos, pero esto no basta: el resto adolece para mí del defecto del género: la *mignardise* como dicen los franceses. El miniaturista acabará por empequeñecer su talento en fuerza de pintar lirios, cruces, palomas y místicos racimos, adorno de las estampitas para niños juiciosos.

[*El año pasado*, Barcelona, 1890, p. 63-65]